

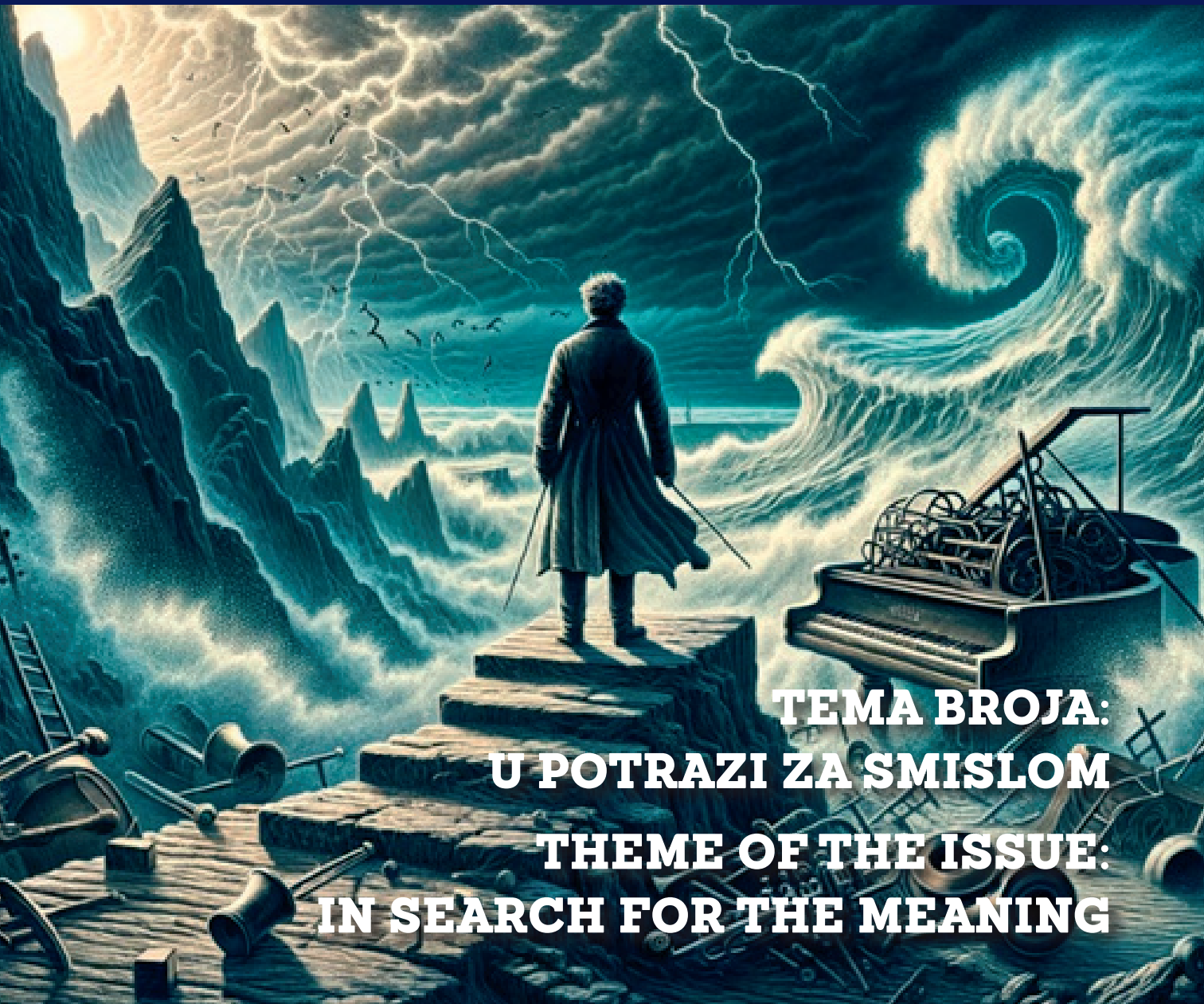

GLASNIK

B'nai B'rith

Gavro Schwartz, Hrvatska

Časopis za židovsku kulturu, civilizaciju i povijest.
Godina 9, broj 34 Zagreb, travanj 2024. Izlazi četiri puta godišnje.

**TEMA BROJA:
U POTRAZI ZA SMISLOM
THEME OF THE ISSUE:
IN SEARCH FOR THE MEANING**

THE VOICE

of B'nai B'rith

Gavro Schwartz, Croatia

Magazine of Jewish Culture, Civilization and History.
Year 9, No. 34, Zagreb, April 2024. Published quarterly.

Glasnik B'nai B'rith

Časopis za židovsku kulturu, civilizaciju i povijest.

Godina 9, broj 34, Zagreb, travanj 2024. Izlazi četiri puta godišnje.

The Voice of B'nai B'rith

Magazine of Jewish Culture, Civilization and History.

Year 9, No. 34, Zagreb, April 2024. Published quarterly.

Nakladnik / Publisher: B'nai B'rith, Gavro Schwartz, Zagreb.

Urednik / Editor: Paula Rem

Odgovorni urednik / Editor in Charge: Ninoslav Perović

Urednički savjet / Editorial Advice: Darko Fischer

Adresa uredništva / Address: Palmotićeve ulica 16, 10 000 Zagreb

E-mail: glasnik.bnaibrith@gmail.com

Dizajn i prijelom / Design and layout: Krešendo

Fotografija s naslovnice / Cover photo: Softverska ilustracija Nietzscheovog koncepta krize judeokršćanskog morala; izvor: Boris Bosančić / Software illustration of Nietzsche's concept of the crisis of Judeo-Christian morality; source: Boris Bosančić

Časopis *Glasnik B'nai B'rith* pokrenut je 2016. godine kao digitalni časopis s fokusom na židovsku kulturu, civilizaciju, povijest, kao i aktivnosti židovskih zajednica i pojedinaca te udruge B'nai B'rith u Hrvatskoj. Časopis izlazi četiri puta godišnje u dvojezičnom formatu, na hrvatskom i engleskom jeziku, a svi su brojevi dostupni na <https://www.bnaibrith.hr/hr/>. Svrha časopisa je ukazati na doprinos židovstva u razvoju hrvatske te europske kulture i civilizacije, povezati židovsku i opću javnost, kao i osigurati kontinuitet komunikacije između židovskih zajednica u Hrvatskoj i inozemstvu. Današnji suradnici uključuju judaiste, izraeliste, povjesničare, teoretičare umjetnosti i stručnjake za različita područja iz Hrvatske, Austrije, Indije, Izraela, Amerike, Poljske, Brazila i drugih zemalja.

The Voice of B'nai B'rith was started in 2016 as a digital magazine focusing on Jewish culture, civilization, history, as well as the activities of Jewish communities and individuals and the B'nai B'rith association in Croatia. The magazine is published four times a year in bilingual format, in Croatian and English, and all issues are available at <https://www.bnaibrith.hr/hr/>. The main objective is to point out the contribution of Judaism in the development of Croatian and European culture and civilization, to connect the Jewish and general public, as well as to ensure the continuity of communication between Jewish communities in Croatia and abroad. Today's contributors include scholars from areas of Jewish Studies, Israel Studies, historians, art theorists and experts in various fields from Croatia, Austria, India, Israel, America, Poland, Brazil and other countries.

SADRŽAJ / CONTENTS

Riječ urednice: uz trideset četvrti broj *Glasnika B'nai B'rith* 5

Editorial to the 34th Issue of *The Voice of B'nai B'rith* 6

ATLAS OBLAKA / CLOUD ATLAS

Put oko regije / Around the Region

Zlata Živaković-Kerže: O istaknutim Židovima u Brodu na Savi 7
Outstanding Jews from Slavonski Brod

Darko Fischer 35 godina Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger iz Zagreba 15
35 Years of Cultural Society Miroslav Šalom Freiburger from Zagreb

U FOKUSU: POTRAGA ZA SMISLOM / IN SEARCH FOR THE MEANING

Anna Maria Gruenfelder: Otpor totalitarnome režimu – ima li smisla? Osamdeseta godišnjica Operacije Valkyrie 19
Resistance to totalitarianism: can it make a difference?
80 years since Operation Valkyrie

Paula Rem: Vječno vraćanje jednakog? Smisao vremena u židovstvu, kršćanstvu i hinduizmu 27
The Eternal Recurrence of the Same? The Meaning of Time in Judaism, Christianity and Hinduism

Paula Rem: Potraga za istinom u doba dezinformacija: smisao vizualnih medija od antike do danas 39
The Search for Truth in the Age of Disinformation: Meaning of Visual Media from Antiquity to the Present

ZEMLJA MEDA I MLIJEKA / LAND OF MILK AND HONEY

Cionizam / Zionism

Aron Albahari: Smisao borbe za vlastitu državu: Svjetska cionistička organizacija u posjetu Beogradu, Sarajevu i Zagrebu 1928. godine 48
Meaning of Struggle for an Own State: The World Zionist Organization visiting Belgrade, Sarajevo and Zagreb in 1928

LED NA POVRŠINI MORA / THE FROZEN SEA WITHIN

Židovska umjetnost, književnost i glazba / Jewish Art, Literature and Music

Zvezdana Penava Brekalo: Prikaz knjige: Naida–Michal Brandl,
Oduzimanje židovske imovine u Hrvatskoj: Zagreb kao studija slučaja,
Zagreb 2022. 55

Book Review: Naida–Michal Brandl, Appropriation Of Jewish Property in
Croatia: Zagreb As a Case Study, Zagreb 2022

Izjava o odricanju odgovornosti: Činjenice i mišljenja zastupljena u časopisu stavovi su pojedinačnih autora i ne predstavljaju nužno stavove uredništva. Tekstualni i slikovni materijali korišteni su uz dopuštenje autora ili pripadaju javnoj domeni. Sva prava na fotografije zadržavaju njihovi autori.

Disclaimer: Facts and opinions expressed in the magazine are solely statements of respective authors and do not necessarily reflect stance of the editors. Textual and visual materials in this issue are used either with permission of the authors or belong to the Public Domain. All rights to the photographs are reserved by their authors.

Paula Rem, urednica

Uz trideset četvrti broj Glasnika B'nai B'rith

Poštovani čitatelji,
poštovane čitateljice,

U ovom broju Glasnika bavimo se jednom pomalo filozofskom temom. Svi mi ponekad se zapitamo koliko smisla ima naše djelovanje i možemo li učiniti pozitivnu promjenu? Židovstvo smatra da svaka osoba mora ispuniti svoj *tikkun olam*, doprinijeti poboljšanju svijeta. Imamo ne samo slobodu, nego i *dužnost* aktivnog djelovanja tamo gdje je potrebno, u privatnom i društvenom smislu.

Dakle, ima li smisla djelovati? Itekako ima, a mi djelujemo – u područjima kulture, religije, umjetnosti i na mno-

ge druge načine nastojimo doprinijeti svijetu oko sebe. Nakon uvodne rubrike u kojoj prof. dr. sc. Zlata Živaković-Kerže i prof. dr. sc. Darko Fischer donose tekstove vezane uz Židove diljem Hrvatske, tekst dr. sc. Anne Marie Gruenfelder govori o smislu borbe protiv zla, a tekst Arona Albaharija o smislu borbe za židovsku državu kroz prizmu povijesti cionizma na ovim prostorima. Slijede dva teksta o smislu vremena i smislu vizualnih medija, a rubrika posvećena kulturi donosi prikaz knjige Naide Michal-Brandl koji je napisala doc. dr. sc. Zvezdana Penava Brekalo.

Paula Rem, editor

Editorial to the 34th Issue of *The Voice of B'nai B'rith*

Dear readers,

In this issue of Glasnik, we deal with a somewhat philosophical topic. We all sometimes wonder how meaningful our actions are and can we make a positive change? Judaism believes that every person is obliged to fulfill their *tikkun olam*, to contribute to the betterment of the world. We have not only freedom, but also the duty of active action where necessary, in a private and social sense.

Are our actions meaningful? Certainly, and we are doing our best to contribute to the world in spheres of culture, reli-

gion, art, as well as many other areas. After the introductory column in which prof. Ph.D. Zlata Živaković-Kerže and prof. Ph.D. Darko Fischer brings texts related to Croatian Jews, text by Ph.D. Anna Maria Gruenfelder talks about the meaning of the fight against evil, and Aron Albahari's text about the meaning of the fight for Jewish state through the prism of the history of Zionism in these areas. Following are two articles on the meaning of time and the meaning of visual media, and the section devoted to culture presents a review of Naida Michal-Brandl's book written by Assoc. Ph.D. Zvezdana Penava Brekalo.

Zlata Živaković-Kerže

O istaknutim Židovima u Brodu na Savi

Prof. dr. sc. Zlata Živaković-Kerže (*1953., Osijek) je u Zagrebu diplomirala povijest i arheologiju, te na istom zagrebačkom Sveučilištu magistrirala i doktorirala. Radila je za mnoge osječke kulturne i prosvjetne ustanove, uključujući današnji Državni arhiv u Osijeku i Muzej Slavonije u Osijeku. Više od dva desetljeća je radila u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, u sklopu čega je vodila mnogobrojne projekte. Predavala je na Filozofskom fakultetu u Osijeku kao vanjska suradnica. Bavi se istraživanjem društveno-političkih prilika i gospodarskom hrvatskom povijesti u 19. i u 20. stoljeću, povijesti Židova grada Osijeka i crkvenom povijesti. Napisala je nekoliko knjiga te velik broj znanstvenih radova. Sudjeluje na mnogim znanstvenim i stručnim skupovima. Članica je uredništva mnogih domaćih i inozemnih časopisa za povijest.

Godinu dana nakon dozvole slobodnog naseljavanja u zemlje Habsburške Monarhije 1868. u Brodu na Savi (današnji Slavonski Brod) se trajno nastanila jedna židovska obitelj. Od tada se broj židovskih obitelji, koje su se ba-

vile trgovinom povećavao. Nakon što je 1873. Hrvatski sabor zakonski proglasio ravnopravnosti Židova u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji 28. rujna te godine 16 brodskih odrašlih Židova zatražilo je odobrenje za

Pogled na Jelačićev trg i Bauerovu kuću (druga od uglovnice)

Izvor: Zlata Živaković-Kerže

osnutak Židovske bogoštovne općine u tom gradu. Najzaslužniji za njeno osnivanje je trgovac **Jakob Bauer**, koji je ujedno i njen prvi predsjednik. Na čelu Općine je do 1896. godine. Rođen je 1820. u poljskom gradu Bizenzu, a u Brod na Savi je doselio iz slavonskoga mjesta Orahovice nakon što su vlasti Vojne krajine donesenim propisima dopustili Židovima da imaju imovinu. Kuću je sagradio u samom središtu onodobnog Broda na Jelačićevu trgu (današnji Trg Ivane Brlić Mažuranić). Pokretač je osnutka i jedan od utemeljitelja broskog Dobrovoljnog vatrogasnog društva (1872.), a kao imućni Brođanin i istaknuti građanin djelovao je aktivno od 1882. do 1886. kao član Gradskog poglavarstva. U braku s Rosalijom, rođenom Weiss, je imao osmero djece. Preminuo je 23. rujna 1896. godine.

Drugi predsjednik je **Jakob Kohn**, koji na čelo brodske Židovske bogoštovne općine dolazi 1896. godine. Do tada je u Brodu na Savi istaknuti židovski aktivist te je 1895. glavni pokretač izgradnje sinagoge u gradu i predsjednik Odbora za izgradnju. Te je godine zajedno sa suprugom Wilhelminom 2. svibnja utemeljio Hrvatsko dobrotvorno gospojinsko društvo. Jedan je od utemeljitelja broskog religiozno humanitarnog društva Hevra Kadiša 1912. godine. U Brodu na Savi je imao Parnu velepecaru rakije šljivovice i Tvornicu metalnog pokućstva, trgovinu željezarije i poljoprivrednih potrepština, nekoliko rakijašnica i veleprodaju duhana te mlin u Podvinju.

U Slobodnici, obližnjem mjestu, je posjedovao golem kompleks obradive zemlje. Zajedno sa Steinom i Ellom otvara 9. ožujka 1921. godine Prvu brodsku tvornicu kovinskih predmeta. Kao istaknuti Brođanin bio je član Trgovačkog doma te gradski zastupnik kao agilni član odbora Stranke prava. Godine 1909. je dogradonačelnik Broda. Nakon umirovljenja imenovan je gradskim savjetnikom. (Rođen je 1841., a preminuo u Brodu na Savi 13. travnja 1919.)

Budući da je Općina za bogoslužje koristila iznajmljene prostore u broskoj tvrđavi i gradu Jakob Kohn je 1880. ustupio Bogoštovnoj općini kuću za gradnju bogomolje. Budući da je broj Židova u u narednom desetljeću porastao na 100 kuća je postala pretijesna za sve vjernike naročito u vrijeme velikih blagdana te je 6. tisia 5656., tj. 24. rujna 1895. godine na tom mjestu postavljen temeljni kamen za gradnju sinagoge. Pri tome činu uobičajena tri udarca čekićem učinili su gradonačelnik Stjepan pl. Horvath, Jakob Bauer, utemeljitelj i prvi predsjednik brodske Židovske bogoštovne općine, i tadašnji općinski predsjednik Jakob Kohn. Projekt za sinagogu izradio je tehničar Müller, a građevinske radove tvrtka Konigsberg i Deutsch iz Zagreba. Kolaudacija hrama bila je 9. rujna dvije godine potom. Brodska sinagoga s tlocrtom križne osnove bila je primjer oponašanja katoličke arhitekture. Sličila je romaničkoj trobrodnoj bazilici sa zvonnicima na pročelju.

Brodska sinagoga

Izvor: Zlata Živaković-Kerže

Nad ulazom u sinagogu se nalazio prepoznatljiv simbol židovske ikonografije, tj. veliki ostakljeni medaljon s Davidovom šesterokrakom zvijezdom. Okviri vrata i prozora bili su od kamena, a hram je bio obložen žutom fasadnom opekom. U unutrašnjosti su se u prizemlju nalazile klupe za muškarce, a na prvom katu za žene. Uz navedenoga predsjednika **Jakoba Kohna** članovi građevnog odbora bili su **Marko Grossmann, Hinko Schulmann, Josip Hermann, Šandor Grün, Samuel Kopp, Leopold Kohn, Salamon Merkadović, Žiga Müller, Ignatz Platzner, Moritz Hertzner, Berhold Schlindler** i **Max Weis**. U ratnom vihoru, kada su na tlu Nezavisne Države Hrvatske pod utjecajem rasnih zakona rušene sinagoge, brodska je devastirana na Uskrs

14. travnja 1941. te uvelike urušena bombardiranjem Broda.

Saul Stern je rođen 19. studenoga 1859. u češkom mjestu Malinu kod Sečovca. Brodski rabin je bio od 1889. do 1. lipnja 1924. godine. U vrijeme polaganja temeljnog kamena brodske sinagoge Stern je ovršio običajni obred rastumačivši okupljenima *vrlo krasnim hrvatskim govorom* značenje i važnost te izgradnje za Židove Broda na Savi i Židova brodske okolice. Imao je zapaženu ulogu 1909. kada je u Brodu na Savi održana Prva konferencija Zemaljskog udruženja cionista južnoslavenskih zemalja na tlu Austro – Ugarske Monarhije. Također je zapažena osoba u osnutku i djelovanju brodskog društva Hevra Kadiša. Godine 1920., kao pasi-

onirani šahist, našao se među utemeljiteljima brodske Šah kluba. U braku s Marijom, rođenom Bienenfeld, imao je dvoje djece. Preminuo je u Brodu na Savi 30. travnja 1930. godine.

Rabin **Arpad Hirschberger** je od 1. lipnja 1924. do 1929. godine uz vjerske obveze predavao i vjeronauk za školsku djecu. Nakon njega tu dužnost preuzima dr. **Leib Weissberger** i djelovao je neprekidno u brodskoj Židovskoj bogoštovnoj općini do deportacije u koncentracijski logor Jasenovac i tu je umoren 1942. godine. Vjersko obrazovanje stekao je u Beču. Bio je oženjen Brođankom Adelom Taubes. U braku je rođeno dvoje djece. (Rođen je 14. kolovoza 1893. u Probužini u Galiciji.

Oskar Spigler

Među istaknute brodske Židove svakako treba spomenuti odvjetnika **Oskara Spiglera**, koji je na čelu Židovske bogoštovne općine od 1921. do 1924.

Jedan je od obnovitelja cionističke organizacije u Brodu na Savi 1918. godine. Od 1921. ima vlastitu odvjetničku kancelariju te je istodobno član ravnateljstva Stupničkoga ugljenokopa d. d., punopravna osoba brodske podružnice Srpskog akcijskog društva ugljena i član Nadzornog odbora Ema mlin d. d. u Požegi. Grad na Savi napušta 1925. i odlazi živjeti u Zagrebu i tu nastavlja samostalnu odvjetničku praksu uz poslove direktora i suvlasnika tvrtkama Joco Knežević d. d., veletrgovina kemikalijama, Pachany & sin te Riječki ugljen i Gorivi materijali. Od 1928. je u Beogradu svjetovnjak u Savezu Jevrejskih ispovjednih Opština Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Potaknuo je 1933. u Zagrebu osnutak Društva prijatelja Schwartzovog doma. Aktivan u židovskim udrugama, od 1932. i 1933. bio je predsjednik Lože Zagreb 1090 NO-a B'nai B'rith. Uoči Drugoga svjetskoga rata odselio je u Palestinu i preminuo u Tel Avivu.

Na čelu brodske Židovske bogoslovne općine od 1930. do 1934. je odvjetnik **Josip Abrahamson Abramović**. U to je vrijeme na njegov poticaj podignuta kapela na brodskom groblju i adaptirana stara zgrada iza sinagoge u kojoj su stanovali rabin i kantor. Kao agilni Brođanin i židovski aktivist izabran je 1927. za gradskog zastupnika s posebne Židovske liste. Od 1934. je član brodske Rotary kluba. Dobitnik je Zlatne knjige Keren Kajemet Le Israel. Umoren je u koncentracijskom logoru Jasenovac 1945. godine.

Zlata Živaković-Kerže

Outstanding Jews of Slavonski Brod

Prof. dr. sc. Zlata Živaković-Kerže (*1953, Osijek) graduated in history and archeology in Zagreb, and received her master's and doctoral degrees from the same University of Zagreb. She worked for many Osijek cultural and educational institutions, including today's State Archives in Osijek and the Museum of Slavonia in Osijek. For more than two decades she worked in the Branch for the History of Slavonia, Srijem and Baranja of the Croatian Institute of History, within which she led numerous projects. She lectured at the Faculty of Philosophy in Osijek as an external associate. She researches socio-political circumstances and Croatian economic history in the 19th and 20th centuries, as well as the history of the Jews of the city of Osijek and church history. She has written several books and a large number of scientific papers. She participates in many scientific and professional conferences. She is a member of the editorial board of many history journals.

One year after the permission to freely settle in the lands of the Habsburg Monarchy in 1868, a Jewish family settled permanently in Brod na Savi (today's Slavonski Brod). Since then, the number of Jewish families who were engaged in trade increased. After the Croatian Parliament legally declared the equality of Jews in the Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia in 1873, on September 28 of that year, 16 adult Jews from Brod requested approval for the establishment of a Jewish religious community in that city. The person most responsible for its establishment is the merchant Jakob Bauer, who is also its first president. He was the head of the community until 1896. He was born in 1820 in the Polish town of Bizenz, and he moved to Brod from the Slavonian town of Orahovica after the authorities of the Military Territory passed regulations allowing Jews

Synagogue in Slavonski Brod

Source: Zlata Živaković-Kerže

to own property. He built the house in the very center of Brod at the time, on Jelačić Square (today's Trg Ivane Brlić Mažuranić). He was the initiator and one of the founders of the Brod Voluntary Fire Brigade Society (1872), and as a wealthy resident of Brod and a prominent citizen, he was active from 1882 to 1886 as a member of the

City Council. Married to Rosalia, nee Weiss, he had eight children. He died on September 23, 1896.

The second president is Jakob Kohn, who became the head of the Brod Jewish Congregation in 1896. Until then, he was a prominent Jewish activist in Brod, and in 1895 he was the main initiator of the construction of a synagogue in the town and chairman of the Construction Committee. In that year, together with his wife Wilhelmina, he founded the Croatian Charitable Ladies' Society on May 2. He is one of the founders of the Hevra Kadiš religious humanitarian society in Brod in 1912. In Brod, he had a steam wholesaler of plum brandy and a metal furniture factory, a hardware store and agricultural supplies, several brandy shops and wholesale tobacco, and a mill in Podvinje. In Slobodnica, a nearby town, he owned a huge complex of arable land. Together with Stein and Ella, on March 9, 1921, he opened the First Ship Factory of Metal Objects. As a prominent resident of Brod, he was a member of the Chamber of Commerce and a city representative as an agile member of the Party of Rights committee. In 1909, he was the deputy mayor of Brod. After his retirement, he was appointed a city councillor. (He was born in 1841 and died in Brod on April 13, 1919.)

Since the Community used rented premises in the fortress and the town for worship, in 1880 Jakob Kohn gave the Community a house for the con-

struction of a place of worship. Since the number of Jews in the next decade increased to 100, the house became too cramped for all the believers, especially during major holidays, and on the 6th of Tisria 5656, i.e. on September 24, 1895, the foundation stone for the construction of the synagogue was laid on that site. During this act, Mayor Stjepan pl. made the usual three blows with a hammer. Horvath, Jakob Bauer, founder and first president of the Jewish Worshipping Community of Brod, and then municipal president Jakob Kohn. The project for the synagogue was made by the technician Müller, and the construction work was done by the company Königsberg and Deutsch from Zagreb. The temple was approved on September 9, two years later. The Brod Synagogue with its cruciform floor plan was an example of imitation of Catholic architecture. It resembled a Romanesque three-nave basilica with bell towers on the front.

Above the entrance to the synagogue was a recognizable symbol of Jewish iconography, i.e. a large glazed medallion with the six-pointed star of David. The door and window frames were made of stone, and the temple was covered with yellow facade bricks. In the interior, there were benches for men on the ground floor, and for women on the first floor. In addition to the aforementioned president Jakob Kohn, members of the building committee were Marko Grossmann, Hinko Schulmann, Josip Hermann,

Šandor Grün, Samuel Kopp, Leopold Kohn, Salamon Merkadić, Žiga Müller, Ignatz Platzner, Moritz Herntzer, Berhold Schindler and Max Weis. In the whirlwind of war, when synagogues were demolished on the territory of the Independent State of Croatia under the influence of racial laws, the one in Brod was devastated on Easter, April 14, 1941, and largely collapsed by the bombing of Brod.

**Remains of the synagogue
after destruction**

Source: Zlata Živaković-Kerže

Saul Stern was born on November 19, 1859 in the Czech town of Malinu near Sečovac. He was the ship's rabbi from 1889 to June 1, 1924. At the time of the laying of the foundation stone of the Brod synagogue, Stern performed the customary ceremony, explaining to the assembled in a very beautiful Croatian speech the meaning and importance of this construction for the Jews of Brod and the Brod area. He

played a notable role in 1909, when the First Conference of the National Association of Zionists of South Slavic countries was held in Brod on the territory of the Austro-Hungarian Monarchy. He is also a notable person in the establishment and operation of the Hevra Kadiša shipping company. In 1920, as a passionate chess player, he was among the founders of the Brod Chess Club. He had two children in his marriage with Marija, born Bienenfeld. He died in Brod on April 30, 1930.

From June 1, 1924 to 1929, Rabbi Arpad Hirschberger, in addition to his religious obligations, also taught religious education for school children. After him, Dr. Leib Weissberger took over that duty and worked continuously in the Jewish community of Brod until he was deported to the Jasenovac concentration camp, where he died in 1942. He received his religious education in Vienna. He was married to Adela Taubes from Bro. Two children were born in the marriage. (He was born on August 14, 1893 in Probusina in Galicia.

Among prominent Brod Jews, we should certainly mention the lawyer Oskar Spigler, who was the head of the Jewish Congregation from 1921 to 1924. He was one of the restorers of the Zionist organization in Brod in 1918. He has had his own law office since 1921 and is simultaneously a member of the board of directors of Stupničko ugljanokopa d.d., a full-fledged person of the shipping

branch of the Serbian Coal Joint Stock Company and a member of the Supervisory Board of Ema mlin d.d. in Požega. He left the town on the Sava in 1925 and went to live in Zagreb, where he continued his independent law practice alongside the duties of director and co-owner of the companies Joco Knežević d.d., a chemical wholesaler, Pachany & son, and Rijeka coal and fuel materials. Since 1928, he has been a layman in Belgrade in the Union of Jewish Confessing Communities of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. In 1933, he encouraged the foundation of the Society of Friends of the Schwartz House in Zagreb. Active in Jewish organizations, he was from 1932 and 1933 the president of Lodge Zagreb 1090 NO

B'nai B'rith. Before the Second World War, he moved to Palestine and died in Tel Aviv.

The head of the Jewish Theological Community in Brod from 1930 to 1934 was lawyer Josip Abrahamson Abramović. At that time, at his instigation, a chapel was built at the ship's cemetery and the old building behind the synagogue, where the rabbi and the cantor lived, was adapted. As an agile native of Brod and a Jewish activist, he was elected a city representative from a special Jewish list in 1927. Since 1934, he has been a member of the ship's Rotary Club. He is the winner of the Keren Kajemet Le Israel Golden Book. He died in the Jasenovac concentration camp in 1945.

Slavonski Brod with the synagogue in 1920s

Source: Zlata Živaković-Kerže

Darko Fischer

35 godina Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger iz Zagreba

Darko Fischer (*1938., Osijek) je osnivač i dugogodišnji urednik *Glasnika B'nai B'rith*. Rođen u sekularnoj židovskoj obitelji, Holokaust je preživio u progonstvu i skrivanju u Bosni i Mađarskoj. Osnovnu školu i gimnaziju završio u Osijeku. Diplomirao, magistrirao i doktorirao je na FER-u (nekada Elektrotehnički fakultet) u Zagrebu iz područja elektronike i računalnih znanosti. Radio je u Osijeku u Kemijskom kombinatu Saponia i na Ekonomskom i Elektrotehničkom fakultetu. Umirovljen 2003. u zvanju izvanrednog profesora. Židovski je aktivist od studentskih dana i predsjednik Židovske općine Osijek od 1988. do 2004. Urednik je nekoliko povijesnih knjiga o Židovima Osijeka i Vinkovaca i autor zbirke kratkih priča na židovske teme „Crtice iz dijasporae“. Dobitnik je židovskih priznanja „Megila – zahvalnica“. Čest je učesnik i predavač na raznim židovskim konferencijama. Predsjednik židovske nevladine organizacije *B'nai B'rith* u Zagrebu 2015-2019. Živi u Zagrebu od 2010.

U Zagrebu pri Židovskoj općini Zagreb već 35 godina djeluje kulturno društvo „Miroslav Šalom Freiburger“. Udruga je dobila ime po zadnjem ratnom rabinu Zagreba, Miroslavu Šalomu Freiburgeru. Freiburger je u vrijeme Holokausta mogao izbjeći deportaciju, ali se priključio članovima svoje općine te je s njima odveden u logor Auschwitz, Tamo je i ubijen odmah po dolasku, jer je kod njemačkog stražara protestirao protiv maltretiranja pridošlih zatvorenika. Udruga je osnovana 1989., a jedan od njenih osnivača bio je Branko Polić, istaknuti židovski kulturni djelatnik i pisac nekoliko knjiga sa židovskom tematikom te dugogodišnji urednik časopisa za kulturu „Novi Omanutu“ koje društvo „Freiberger“ objavljuje bez prekida već tridesetak godina. Društvo prvenstveno radi na širenju saznanja o doprinosu Židova svjet-

skoj kulturi, znanosti i društvenim događajima kako u Hrvatskoj tako i u svijetu. U radu društva sudjeluju članovi židovske zajednice iz Hrvatske, ali i mnogi drugi istaknuti društveni radnici, političari i znanstvenici koji afirmativno prikazuju povijest i suvremene događaje vezane za Židove i državu Izrael.

Predavanje u Zagrebu

Izvor: Darko Fischer

Vrlo popularna i tradicionalna djelatnost društva su predavanja koje se uobičajeno održavaju utorkom navečer

Predavanje u Zagrebu

Izvor: Darko Fischer

u auditoriju Židovske općine Zagreb. Takvim predavanjima prisustvuje znatan broj slušatelja kako iz židovskih krugova tako i iz redova ostalih građana koji ne pripadaju židovskoj zajednici. Treba naglasiti da kao predavači na ovoj renomiranoj tribini često s velikim zadovoljstvom nastupaju istaknuti umjetnici, kulturni radnici, novinari i znanstvenici koji ne pripadaju židovskoj zajednici.

Na početku Covid-19 pandemije dotadašnji vrlo uspješni predsjednik Društva Živko Gruden povukao se zbog poodmakle dobi. Zbor toga te zbog pandemije, aktivnost se Društva u proteklom razdoblju nešto smanjila. Na nedavno održanoj godišnjoj skupštini Društva u veljači ove godine izabrano je novo rukovodstvo koje

se odmah prihvatilo obnove aktivnog rada. Tako je već za ovaj mjesec. ožujak zakazano tri predavanja na židovske teme. U toku ovog mjeseca biti će predavanje o židovskom dijelu zagrebačkog groblja Mirogoj koje se suočava s nestankom mnogih židovskih nadgrobnih spomenika. Uz predavanje bit će prikazan i dokumentarni film o ovom značajnom groblju na kojem su pokopani mnogi značajni pripadnici nekada velike židovske zajednice Zagreba. Bit će i prikaz knjige Waltera Isaacsona „Einstein - njegov život, njegov svemir“ koja je nedavno prevedena na hrvatski jezik, Prigodno će, povodom praznika „Purim“ na tribini Društva o ovom prazniku govoriti glavni rabin u Hrvatskoj Luciano Moše Prelević.

Darko Fischer

35 Years of Cultural Society Miroslav Šalom Freiburger from Zagreb

Darko Fischer (*1938, Osijek) is a founder and longtime editor of *The Voice of B'nai B'rith*. Born in a secular Jewish family, he survived the Holocaust in exile and hiding in Bosnia and Hungary. He finished elementary school and high school in Osijek. He graduated and obtained Master's and Doctoral degree at the Faculty of Electrical Engineering and Computing (formerly Faculty of Electrical Engineering) in Zagreb in the field of Electronics and Computer Science. He worked in Osijek at the Saponia Chemical Plant and at the Faculty of Economics and Electrical Engineering. Retired in 2003 as Associate Professor. He has been a Jewish activist since his student days and the president of the Jewish Community Osijek from 1988 to 2004. He is the editor of several historical books about the Jews of Osijek and Vinkovci and author of a collection of short stories on Jewish themes "Sketches from the Diaspora". He obtained the Jewish award "Megillah". He is a frequent participant and lecturer at various Jewish conferences. He was a president of the Jewish NGO *B'nai B'rith* in Zagreb 2015-2019. He lives in Zagreb since 2010.

The cultural society "Miroslav Šalom Freiburger" has been operating in Zagreb for 35 years under the Jewish Municipality of Zagreb. The association was named after the last war rabbi of Zagreb, Miroslav Šalom Freiburger. During the Holocaust, Freiburger was able to avoid deportation, but he joined the members of his municipality and was taken with them to the Auschwitz camp. The association was founded in 1989, and one of its founders was Branko Polić, a prominent Jewish cultural worker and author of several books on Jewish topics and a long-time editor of the culture magazine "Novi Omanutu", which the "Freiberger" society has been publishing without interruption for thirty years. The society primarily works to spread knowledge about the contribution of Jews to world cul-

ture, science and social events both in Croatia and in the world. Members of the Jewish community from Croatia participate in the society's work, as well as many other prominent social workers, politicians and scientists who affirmatively present history and contemporary events related to Jews and the state of Israel.

Lecture in Zagreb

Source: Darko Fischer

A very popular and traditional activity of the society are lectures, which

are usually held on Tuesday evenings in the auditorium of the Jewish Community Zagreb. Such lectures are attended by a considerable number of listeners both from Jewish circles and from the ranks of other citizens who do not belong to the Jewish community. It should be emphasized that prominent artists, cultural workers, journalists and scientists who do not belong to the Jewish community often appear as lecturers at this renowned panel with great pleasure.

At the beginning of the Covid-19 pandemic, the previously very successful president of the Company, Živko Gruden, retired due to his advanced age. As a result, and due to the pandemic, the Company's activity has decreased somewhat in the past period. At the recently held annual meeting of the Company in February of this

year, a new management team was elected, which immediately accepted the renewal of active work. That's it already for this month. March scheduled three lectures on Jewish topics. During this month, there will be a lecture on the Jewish part of Zagreb's Mirogoj cemetery, which is facing the disappearance of many Jewish tombstones. Along with the lecture, a documentary film will be shown about this important cemetery where many important members of the once large Jewish community of Zagreb are buried. There will also be a presentation of Walter Isaacson's book "Einstein - his life, his universe", which was recently translated into Croatian. On the occasion of the "Purim" holiday, the chief rabbi in Croatia, Luciano Moše Prelević, will speak about this holiday at the Society's forum.

Anna Maria Gruenfelder

Otpor totalitarnome režimu – ima li smisla? Osamdeseta godišnjica Operacije Valkyrie

Dr. phil. Anna Maria Gruenfelder (*1948, Kärnten, Austrija) povjesničarka je i prevoditeljica. Živi u Zagrebu od 1974. godine i bavi se poviješću regije Alpe-Dunav-Jadran. Radi kao prevoditeljica i kolumnistica s njemačkog za hrvatske i slovenske novine.

„Jedino što je potrebno za trijumf zla je da dobri ljudi ne reaguju. Najveća pogreška je ne činiti ništa.”

Zaključak što ga je britanski parlamentarac i filozof konzervativizma Edmund Burke (1729 – 1797) izvukao iz iskustva s terorom tijekom Francuske Revolucije, ni danas nije izgubio važnost: miroljubivi duhovi, koji duboko preziru oružje, a vjeruju u snagu diplomacije, zagovaraju nenasilje i omogućavaju zlu da trijumfira. Korektni, pametni, i plemeniti suvremenici ne žele žrtvovati svoju „aureolu“ korektnosti i zaziru od svake intervencije kad bi nalikovala na „nasilje“. U burnim razdobljima povijesti treba žrtvovati svoj imidž i riskirati gubitak glasa svetosti. To je spoznao i Edward Burns.

Svjesna da se mi na pragu ove nove godine nalazimo pred zadatkom sučeljavati se sa nasiljem i zlom silama, zapitala sam se je li realno zlo – tiranin, represivni sustav – stvarno u stanju kvariti ljude nad kojima zlo vlada. Utječu li nepravde i represije na

ljudski karakter i pretvaraju li bezazlena „malenog čovjeka“ u zlikovca? Što može biti toliko moćno da inače pravedan čovjek ne vidi pred sobom drugačije rješenje nego „zaurlati s vukovima“? Hannah Arendt je proučavanjem naravi zla došla do zaključka da pojedinac osjeća kako je nemoguće otporom zaustaviti zlo i da je jedino što se može učiniti povlačenje iz komunikacije, odnosno odbijanje sudjelovati. Hannah Arendt upravo to podrazumijeva pod „građanskom hrabrošću“.

S njome se ne bi složili brojni „Pravednici među narodima“, među njima njih 130 iz Hrvatske. Je li otpor moguć, je li koristan i može li se i malen čovjek obraniti od moći zla? Pokazalo se da može. Rezultate svog istraživanja o ovoj temi predstavila sam u tekstu za koji me je nagradio *Savez jevrejskih opština Srbije* u ovogodišnjem Književnom konkursu 2023.

Kad je represija toliko nadmoćna i nehumana, kao što je to bilo u nacionalsocijalističkom sustavu – ali i

u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, čini se da nema drugih opcija osim – podrediti se i prilagoditi moćnicima ili snositi posljedice. Prilagoditi se u tom kontekstu znači jedno misliti, a drugo izreći ili činiti, postati konformistom i slugom pokornim. Tada ljudi denunciraju, pristaju na prislušivanje i prijavljivanje bliskih prijatelja i znana. Memoarska literatura hrvatskih autora, koji su bili u „milosti ustaškog režima“, upadljivo je rijetka (osim one emigrantskih krugova) – kao što su rijetka i svjedočanstava, priznanja bivših oportunističkih i karijerista.

U Njemačkoj i drugim zemljama nacističkih suradnika, „ispitivanje savjesti“ bilo je iznuđeno od strane Saveznika nakon oslobođanja. Pitanje je bi li uopće došlo do toga da nije bilo vanjskog pritiska. Oni koji su izbjegli pritisak s te strane, prilagodili bi se demokraciji nakon diktature, uglavnom neopterećeni grižnjama savjesti. U Hrvatskoj je izostao proces čišćenja savjesti, zato što su ga komunisti suzabili i osujetili. Denunciranje je i u komunizmu bilo „poželjno“ ponašanje, tako da se taj oblik „suradnje s moćnicima“ prenosio od jednog sustava na drugi i stvorilo nesretnu tradiciju.

S jedne strane nalazi se indiferentnost i pasivnost, a s druge junačko pomažanje ugroženima, uz rizik za vlastiti život. No, ne postoji samo „ili – ili“ (pokoriti se ili oduprijeti se, čak platiti glavom): između prilagodbe i oportunističkog služenja režimu postoje i nijanse. No, postoji i područje između

ta dva oprečna pola: neki su oportunistički postali „umjereni“ neprijatelji ili mrzitelji Srba, Židova, Roma, sve dok je režim obećavao zadovoljiti njihove privatne ambicije, a u rijetkim su se zgodama usprotivili. Za to je trebalo imati savjest i hrabrost: sudeći prema dokumentiranim slučajevima, takvih je osoba bilo malo. Ubrojiti ću u njih Petra Grgeca, književnika i profesora na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji, koji je skidanjem šešira pozdravljao zimi 1941./42. godine na ulici nepoznate ljude koji su nosili židovski znak. Na pitanje kćeri da li te ljude poznaje, odgovorio je da ona ne može shvatiti „koliko taj čovjek trpi i koliko je ponižen. Kada prolazim kraj njih i te sramotne pločice, osjetim duboko poštovanje prema njihovoj patnji“.

Vjerojatno malen broj znalaca hrvatske povijesti zna da je predsjednik Hrvatskog sabora Nezavisne Države Hrvatske Dr. Marko Došen s nekolicinom saborskih zastupnika „Memorandumom“ („Spomenicom“) iznio pred Sabor niz pogrešaka i nedostataka u funkcioniranju države, poput socijalne nejednakosti, poticanja dvoličnosti, potiskivanja temeljnih sloboda. Zastupnici su usmeno i pismeno zahtijevali prestanak progona, raspuštanje svih logora i prestanak mučenja ljudi u njima, ponovnu uspostavu sudstva koje bi moglo zaslužiti epitet „pravno“. U tom činu neki prepoznaju „oporbeni aktivnost“, navodi povjesničarka Nada Kisić Kolanović. „Memorandum“ (u fondu „Hrvatski sabor Nezavisne Države Hrvatske“,

u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu) opsežan je elaborat, a Poglavnikov kabinet njegov sadržaj jamačno nije primio s oduševljenjem. Autori „Spomenice“ mahom su bili saborski zastupnici pozvani u Sabor još iz Sabora izglasanog 1939. godine, u vrijeme Banovine Hrvatske, podučeni i socijalizirani po činovničkom kodeksu Kraljevine Jugoslavije: na francuskoj pravnoj tradiciji i na stečevini naslijeđenoj od Austrougarske Monarhije, korektnosti i nepristranosti, bez obzira na porijeklo i stalešku pripadnost. Zastupnici koji su osmislili svoje zahtjeve Saboru, bili su stubokom uvjereni da će i Hrvatski sabor Nezavisne Države Hrvatske, nakon početne „revolucionarne faze“ pronaći put k pravnoj državi. Zabluda! „Pravna država“ moćnicima nije bila na umu: Poglavnik je ukorio autore „Spomenice“ i podučio da Hrvatski sabor Nezavisne Države Hrvatske nije nikakvo tijelo za odlučivanje, ili još gore, za oporbu, nego „simbol tisućljetne državnosti hrvatskoga naroda“. On nije namjeravao udovoljiti ni jednom prijedlogu. Učinak „Memoranduma“ bio je ravan nuli. Podnositelji „Spomenice“ nisu polučili politički uspjeh, ali su odnijeli moralnu pobjedu: Treba ih se sjetiti zbog građanske hrabrosti.

Naznake stanovite civilne hrabrosti utvrdila sam i u drugim tijelima NDH, ondje gdje je ne bih tražila: u suce Pokretnoga prijekog suda (osnovanog u lipnju 1941. za naročito teška djela). Njegovo postojanje pospješivalo je ka-

rakteristično držanje prosječnih građana pod uvjetima represije – denunciranje. Taj čin, kojim su se građani u upadljivo velikom broju koristili protiv svojih znanaca, susjeda, protivnika ali čak i prijatelja, simptom je podilaženja režima iz oportunitizma i kukavičluka. No, mnogi prijeki sudovi, nasuprot njihovoj svrsi, trudili su se suditi pravedno. Spominjem samo slučajeve koji sam rekonstruirala iz arhivske građe, a za koje mogu ustvrditi da ih povjesničari nisu citirali u sekundarnoj literaturi. Posebice valja istaći primjer predsjednika Prijekog suda u Zagrebu Dr. Vladimira Horvatića, domobranskog časnika iz Gospića. Nije poznato da li su Vladimir Horvatić i(li) njegovi kolege istoga kova u komunizmu snosili posljedice pripadnosti domobranstvu, ili je netko svjedočio u korist njihovog hrabrog držanja u uvjetima represije. Drugi primjeri uključuju ministarskog savjetnika Dr. Bresslera, svećenike i redovnice koje su iznašle mogućnosti spasiti ugrožene. Tu su također sestre Hrvatskog Crvenog križa, koje su pomagale aktivistkinji za spašavanje Kozaračke djece Dijani Budisavljević, spašavanjem Jane Koch i Dragice Habazin. Još jedan primjer uključuje liječnike koji su po bolnicama i klinikama koristili sve mogućnosti doskočiti opasnostima po pacijente proskribiranih rasno-nacionalnih pripadnosti. Svi su mi ovi primjeri dokazali da i pod uvjetima represije savjest „funkcionira“ i pomaže skupiti hrabrosti slušati njegovu pozivu.

Ustaški režim ne bi mogao opstajati bez suradnje iz naroda – bez nebrojenih ljudi koji su podupirali antisemitsku, antiromsku, antipartizansku propagandu. No, kao što se može vidjeti iz kruga pomoćnika, Hrvati nisu svi do jednoga pozdravljali izoliranje Židova i njihovo masovno ubijanje. Hrvati su pomagali čak i Romima – prezrenima i izoliranim manjinama odvajkada – a kada su počele deportacije, nastupali su pojedinci, pa čak i seoske zajednice, s peticijama.

Kao zaključak iz razmatranja raznolikog ljudskog ponašanja u uvjetima represije mogu ustvrditi da represija i politički pritisak „kvare karakter“, stvarajući karijeriste, oportuniste i kukavice. No, pritisci ipak ne suzbijaju do kraja poriv ljudskosti i odlučnost suprotstavljati se nepravdi.

Svoja razmatranja posvećujem događaju koji će u srpnju obilježiti sve zemlje s antifašističkom, antinacističkom tradicijom. Ove godine okrugla je godišnjica pokušaja atentata na Hitlera u organizaciji generala Clausa von Stauffenberga uz časnike Wehrmachta, koji je bio organiziran 20. srpnja 1944. godine. Atentat je promašio svoju metu, zbog nepredvidivih Hitlerovih poteza. Vinovnici atentata i velik broj osoba, za koje su nacističke vlasti vjerovale ili sumnjale da su bile upoznate s pripremama, platile su glavama. Glavni inicijator atentata,

Claus Graf Stauffenberg, i krug vojnih osoba i civila oko njega, nazvani danas „Muževi 20. srpnja“ nisu bili prvi i jedini koji su bili svjesni da moraju spasiti domovinu i svoj narod – ako ne na drugi način, onda usmrćivanjem Hitlera. Atentatori su se mjesecima pripremali, neki su odustali pod porivom savjesti, koji im je zabranio ubojstvo čak i zločinca poput Hitlera. Sam djelatni pokušaj atentatora ušao je u povijest kao „Ustanak savjesti“. Barem 42 atentata je pokušavano.

Svaki atentat bio je promašen pokušaj. Ne samo vojni krugovi, nego i „goloruki“ i osamljeni pojedinci pokušavali su ubiti Hitlera. Godine 1939., stolar Georg Elser podmetnuo je pakleni stroj Muenchenskoj pivovari, u kojoj je Hitler običavao održati govore; krug oporbenih studenata na sveučilištu u Münchenu, pod nazivom „Die Weiße Rose“, „Bijela ruža“ vodili su se potrebom izbaviti svoju domovinu iz zločina – i svi su snosili posljedice, smrtnu kaznu. Mnoge druge osobe koje su zaslužile počasni naslov „Pravednika među narodima“ nisu se zadovoljile neaktivnim povlačenjem pred nadmoćnim nasiljem. Civilni neposluš Hannah Arendt definira kao „odbijanje aktivnosti“.

Na pitanje što nepravedni režim čini od Čovjeka, odgovor je: kukavicu, konformista, denuncijanta – ali i junaka humanosti.

Anna Maria Gruenfelder

Resistance to totalitarianism: can it make a difference? 80 years since Operation Valkyrie

Dr. Phil. Anna Maria Gruenfelder (*1948, Kärnten, Austria) is a historian and translator. He has lived in Zagreb since 1974 and deals with the history of the Alps-Danube-Adriatic region. She works as a translator and columnist from German for Croatian and Slovenian newspapers.

„The only thing necessary for the triumph of evil is for good men to do nothing. Nobody made a greater mistake than he who did nothing.”

The conclusion that the British parliamentarian and philosopher of conservatism Edmund Burke (1729 – 1797) drew from his experience with terror during the French Revolution has not lost its relevance even today: pacifists, who deeply despise weapons and believe in the omnipotence of diplomacy, advocate non-violence and enable evil to triumph. Righteous, smart, and noble contemporaries do not want to sacrifice their “halo” of righteousness and shy away from any intervention if it resembles “violence”. In stormy periods of history, one must sacrifice one’s image and risk losing one’s voice of sanctity. Edward Burns also realized this.

Aware that on the threshold of this new year we are faced with the task of confronting violence and evil forces, I asked myself whether real evil – a tyrant, a repressive system – is really capable of corrupting people. Do in-

justices and repressions affect human character and do they turn the innocent “little man” into a villain? What can be so powerful that an otherwise righteous man sees no other solution than “howling with the wolves”? By studying the nature of evil, Hannah Arendt came to the conclusion that the individual feels that it is impossible to stop evil through resistance, and that the only thing that can be done is to withdraw from communication, or refuse to participate. Hannah Arendt means exactly this by “civic courage”.

Numerous “Righteous Among the Nations”, among them 130 from Croatia, would not agree with her. Is resistance possible, is it useful and can a small man defend himself against the power of evil? Yes, it turns out. I presented the results of my research on this topic in a text for which I was awarded by the Union of Jewish Communities of Serbia in this year’s Literary Competition 2023.

When repression is so overpowering and inhumane, as it was in the National Socialist system - but also in the

Independent State of Croatia, it seems that there are no other options but - to submit and adapt to the powerful or bear the consequences. Adapting in this context means thinking one thing and saying or doing another, becoming a conformist and a submissive servant. Then people denounce, agree to eavesdropping and report close friends and acquaintances. Memoir literature by Croatian authors who were "at the mercy of the Ustasha regime" is strikingly rare (apart from that of emigrant circles) - as are the testimonies and confessions of former opportunists and careerists.

In Germany and other Nazi collaborator countries, an "examination of conscience" was forced by the Allies after liberation. The question is whether it would have happened at all if there was no external pressure. Those who escaped pressure from that side would adapt to democracy after the dictatorship, mostly unburdened by remorse. In Croatia, the process of cleansing the conscience was absent, because the communists suppressed and thwarted it. Denouncing was also a "desirable" behavior in communism, so this form of "collaboration with the powerful" was transferred from one system to another and created an unfortunate tradition.

On the one hand, there is indifference and passivity, and on the other, heroic helping of the vulnerable, at the risk of one's own life. However, there is not only "either - or" (submit or resist, even pay with the head): there are nuances between adaptation and opportunistic

service to the regime. But there is also an area between these two opposite poles: some opportunistically became "moderate" enemies or haters of Serbs, Jews, and Roma, as long as the regime promised to satisfy their private ambitions, and in rare cases they objected. For this one had to have a conscience and courage: judging by the documented cases, there were few such people. I will count among them Petr Grgec, writer and professor at the Archbishop's Classical High School, who took off his hat to greet unknown people wearing a Jewish symbol on the street in the Winter of 1941/42. When his daughter asked if he knew these people, he replied that she could not understand "how much that man suffers and how humiliated he is. When I pass by them and those shameful plaques, I feel a deep respect for their suffering".

Not many historians know that the president of the Croatian Parliament of the Independent State of Croatia, Dr. Marko Došen, together with several parliamentarians, presented a series of errors and shortcomings in the functioning of the state, such as social inequality, encouragement of duplicity, suppression of fundamental freedoms, in a "Memorandum". The representatives demanded verbally and in writing the end of persecution, the dissolution of all camps and the end of torturing people in them, the re-establishment of a judiciary that could deserve the epithet "legal". In that act, some recognize "opposition activity", says historian Nada Kisić Kolanović. The "Memorandum" (in the "Croat-

tian Parliament of the Independent State of Croatia” fund, in the Croatian State Archives in Zagreb) is a comprehensive study, and the Chief’s cabinet certainly did not receive its contents with enthusiasm. The authors of the “Memorandum” were mostly parliamentarians invited to the new Parliament from the old Parliament of 1939. During the Banovina of Croatia, these representatives were taught and socialized according to the official code of the Kingdom of Yugoslavia: their morality was based on the French legal tradition and on the heritage inherited from the Austro-Hungarian Monarchy, correctness and impartiality, regardless of origin and class affiliation. The representatives who formulated their demands to the Parliament were completely convinced that the Croatian Parliament of the Independent State of Croatia, after the initial “revolutionary phase”, would find its way to the rule of law. Error! “Lawful state” was not on the minds of the powerful: the prime minister Poglavnik reprimanded the authors of the “Memorandum” and taught that the Croatian Parliament of the Independent State of Croatia is not a decision-making body, or even worse, for the opposition, but “a symbol of the thousand-year-old statehood of the Croatian people”. He did not intend to comply with any proposal. The effect of the “Memorandum” was zero. The applicants of the “Memorandum” did not achieve political success, but they won a moral victory: They should be remembered for their civic courage.

I found signs of a certain civil courage in other bodies of the NDH, where I would not have looked for it: among the judges of the Harsh Court (founded in June 1941 for particularly serious crimes). Its existence was facilitated by the characteristic behavior of average citizens under conditions of repression - denunciation. This act, which citizens used in strikingly large numbers against their acquaintances, neighbors, opponents and even friends, is a symptom of the rise of the regime out of opportunism and cowardice. However, many high courts, contrary to their purpose, tried to judge fairly. I only mention the cases that I have reconstructed from archival material, and for which I can claim that historians have not cited them in secondary literature. The example of the president of the High Court in Zagreb, Dr. Vladimir Horvatić, a Home Guard officer from Gospić. It is not known whether Vladimir Horvatić and his colleagues of the same ilk in communism suffered the consequences of belonging to the Home Guard, or whether someone testified in favor of their brave behavior in conditions of repression. Other examples include ministerial advisor Dr. Bressler, priests and nuns who found opportunities to save the endangered. There are also nurses of the Croatian Red Cross, who helped the activist for the rescue of Kozaracka children, Dijana Budisavljević, by rescuing Jana Koch and Dragica Habazin. Another example includes doctors who used every opportunity in hospitals and clinics to expose patients of proscribed ra-

cial and ethnic affiliations to danger. All these examples proved to me that even under conditions of repression, the conscience “works” and helps to muster the courage to listen to its call.

The Ustasha regime could not survive without the cooperation of the people - without countless people who supported anti-Semitic, anti-Roma, anti-partisan propaganda. However, as can be seen from the circle of assistants, not all Croats welcomed the isolation of the Jews and their mass killing. Croats even helped the Roma - despised and isolated minorities since time immemorial - and when the deportations began, individuals and even village communities came forward with petitions.

As a conclusion from the consideration of diverse human behavior under conditions of repression, I can state that repression and political pressure “corrupt character”, creating careerists, opportunists and cowards. However, the pressures still do not completely suppress the urge of humanity and the determination to oppose injustice.

I am devoting my thoughts to the event that will be marked in July by all countries with an anti-fascist, anti-Nazi tradition. This year marks the anniversary of the attempt to assassinate Hitler organized by General Claus von Stauffenberg together with Wehrmacht officers, which was organized on July 20, 1944. The assassination missed its target, due to Hitler's unpredictable moves. The perpetrators of the assassination and a large number of persons, whom the Nazi author-

ities believed or suspected were aware of the preparations, paid with their heads. The main initiator of the assassination, Claus Graf Stauffenberg, and the circle of military personnel and civilians around him, called today the “Husbands of July 20” were not the first and only ones who were aware that they had to save the homeland and their people - if not in another way, then by killing them. Hitler. The assassins prepared for months, some gave up under the urge of conscience, which forbade them to kill even a criminal like Hitler. The active attempt of the assassin went down in history as the “Uprising of Conscience”. At least 42 assassination attempts were made.

Every assassination was a failed attempt. Not only military circles, but also “bare-handed” and lonely individuals tried to kill Hitler. In 1939, carpenter Georg Elser planted an infernal machine in the Munich brewery, where Hitler used to give speeches; a group of dissident students at the University of Munich, called “Die Weiße Rose”/“The White Rose” were driven by the need to save their homeland from crime - and they all suffered the consequence, the death penalty. Many other individuals who have earned the honorary title of “Righteous Among the Nations” have not been content with inactive retreat in the face of overwhelming violence. Civil disobedience is defined by Hannah Arendt as “refusal of activity”.

How does an unjust system affect the Man? It can turn him into a coward, a conformist, a denouncer - but also into a hero of humanity.

Paula Rem

Vječno vraćanje jednakog? Smisao vremena u židovstvu, kršćanstvu i hinduizmu

Prijestupnog datuma 29.2.2024. godine održano je predavanje izv. prof. dr. sc. Borisa Bosančića pod naslovom “Vječno vraćanje jednakog – Nietzscheova najznanstvenija ili najreligioznija misao?” Tema predavanja bila je Nietzscheova ideja vječnog povratka. Premda je Nietzsche u svojim razmišljanjima obično polazio od judeokršćanskih koncepata, ideju vječnog povratka razvio je iz hinduističke tradicije. Ovdje će biti izložene samo neke pojednostavljene crte hinduističkog shvaćanja vremena.

Vrijeme u hinduizmu

U hinduizmu, smatra se da je “sve već bilo”, odnosno, vrijeme je krug kojim teku događaji. Vrijeme je organizirano u yuge, odnosno faze s karakterističnim svojstvima. Postoje četiri yuge koje se stalno izmjenjuju kao četiri godišnja doba. Svaki ciklus traje preko četiri milijuna godina, a najkraća je kali yuga, u trajanju od oko 432 000 godina. Prema hinduističkom kalendaru, sada se svijet nalazi u kali-yugi, koja je započela 3102 g. pr. n. e., a koju karakteriziraju sukobi i ratovi. Hinduistički ciklus karakterizira stalna degradacija: prva yuga je

Ilustracija softvera na temu
vječnog vraćanja

Izvor: Boris Bosančić

najpozitivnija, a zadnja najnegativnija. Završetkom kali yuge ponovno se uspostavljaju moralne vrijednosti i započinje novi ciklus. U hinduizmu, vjeruje se kako ne postoji mogućnost mijenjanja tijeka događaja koji se odvija u ovim yugama. Svakim završetkom jednog ciklusa, počinje novi u kojem se ponavljaju potpuno isti događaji. Jedini način za osloboditi se iz tih ciklusa je putem osvještavanja statusa “duhovne duše” kroz meditaciju, napuštanja materijalnog tijela i “buđenju” u duhovnom svijetu.

Nasuprot hinduističkom cikličkom konceptu vremena stoji judeokršćanski, linearni koncept. U judeokršćan-

stvu, vjeruje se da je svemir stvoren (u trenutku koji bi odgovarao Velikom prasku), i vrijeme teče linearno prema određenom cilju. Za razliku od hinduizma, koji materijalni svijet ne smatra previše važnim, u judeokršćanstvu je važan koncept “tikkun olam”, popravljanja svijeta. Judeokršćanski koncept, za koji je Nietzsche jasno inzistirao da proizlazi iz židovstva (i pritom nailazio na opoziciju kršćanskih suvremenika koji su željeli izbrisati činjenicu da je kršćanstvo utemeljeno kao jedna od židovskih sekcija u 1. st. n. e.), smatra da vrijeme teče linearno u smjeru mesijanskog doba, koje karakterizira mirna koegzistencija svih naroda na njihovim teritorijima i vječni život.

Vrijeme u židovstvu

U židovstvu se smatra, kako bi se postiglo mesijansko doba, mora se raditi na popravljanju svijeta. Svaki pojedinac može doprinijeti poboljšavanju stvarnosti kroz afirmaciju svog židovstva poštovanjem mitzvi i suživotom s drugim Židovima u svojoj okolini te distanciranjem od stranih naroda i običaja. U kršćanstvu je ovaj koncept više temeljen na patnji. Nietzsche nije radio distinkciju (a trebao je!): židovski moral nije isto što i kršćanski. Premda su temeljna moralna načela judeokršćanstva zajednička ovim dvjema religijama, postoje jasne razlike. Židovstvo ima za prioritet očuvati svoj identitet i židovsku međusobnu solidarnost i ljubav, kao i poticati ljude da pozitivno djeluju i “popravljaju

svijet” svojim aktivnostima – dok je kršćanstvo više individualna religija koja ima za cilj iskupiti dušu pojedinca. U kršćanstvu se afirmira koncept patnje i asketskog života imitacijom Isusa, ono što je Nietzsche nazivao “ropskim mentalitetom”, a židovstvo se više zalaže zauzeti se za sebe i izboriti ono što je potrebno, makar i nasilnim putem. Kršćanstvo je pacifistička i egalitarna religija, a židovstvo je fokusirano na borbu za pravdu i strogu hijerarhiju unutar vlastite zajednice. Koncept bližnjeg” također se razlikuje: Židovu je jedina obitelj drugi Židov, a prema strancima postoji nepovjerljivost zbog njihove tendencije narušavanja židovskog identiteta, ispunjavanja mitzvot i prirodne hijerarhije. Zbog toga, halahički se smatra da je Židovu bližnji jedino – Židov. Kršćanstvo je taj koncept poopćilo – napustilo se 613 mitzvot zbog tendencije širenja. Kršćanstvo želi pridobiti što više ljudi – a židovstvo želi očuvati one koje već ima, potaknuti ih da se oslone jedni na druge i napuste vanjske utjecaje, vraćajući se židovskom halahičkom moralnom kompasu, napuštajući dominantni kršćanski diskurs. U kršćanstvu, snažan je koncept “iskonskog grijeha” i krivnje. Nietzsche ponovno (pogrešno) pripisuje taj koncept judeokršćanstvu, pri čemu židovstvo afirmira nužnost aktivnog djelovanja, a kršćanstvo je temeljeno uvelike na osjećaju krivnje: ljudi su počinili iskonski grijeh, Isus ih je oslobodio, a ljudi su ga za kaznu ubili, za što su ponovno krivi... i tako dalje.

U židovstvu, nije riječ o iskonskom grijehu, nego o – greški! Eva je povjerovala reklamnoj kampanji zmije koja je rekla: “Ako jedete s ovog stabla, postat ćete bogovi!”, što nije puno različito od onog što svi činimo svaki dan – ali nismo zbog toga krivi! Konzumiramo ono što nam je u tom trenutku dostupno – a kad se pojavi bolji izbor, onda se prebacujemo na bolju opciju. Moderniji rabini smatraju da je Eva trebala prvo konzumirati s Drveta života, a zatim s Dreveta znanja dobra i zla. Nije riječ o grijehu, nego o pogrešnoj procjeni, koja će u budućnosti biti ispravljena. Svaka greška može se ispraviti. Zato je važan linearni koncept vremena: iz prošlih grešaka učimo, ostavljamo ih iza sebe i kročimo hrabro prema budućnosti. Prošlost više ne postoji, a budućnost se izgrađuje upravo sad, našim aktivnim djelovanjem u sadašnjosti, borbom za ispravnu stvar, čak i onda kad je teško – dapače, pogotovo tada.

Židovski i kršćanski koncepti morala

To su temeljne razlike između židovskog (borbenog) i kršćanskog (patničkog) koncepta morala, budući da je židovski koncept Mesije kao davidovskog ratnika koji se bori za ono što je ispravno, a kršćanski je koncept Mesije Isus, simbolički prikazan u formi nedužnog janjeta koji se žrtvuje za iskupljenje svijeta. Zato je Nietzsche ponešto pojednostavljeno zbuksao judeokršćanstvo kao temeljeno na “ropskom mentalitetu”. Židovstvo za-

sigurno nije temeljeno na ropskom mentalitetu. Židov nikome ne da da ga ne poštuje! On se suprotstavlja, povlači drastičan potez, ostavljajući nasilnika daleko iza sebe, u prošlosti kojoj se više ne vraća. Židov se bori za svoja prava i kroči prema naprijed – uvijek prema naprijed, tangentom žureći prema točki u kojoj će se zbiti mesijanski dolazak, isključivo uz osobe koje će mu pomoći da ispuni svoj “tikun”. Ipak, neosporno je da su temeljna načela dijeljena, premda se u židovstvu odnose samo na među-židovske odnose, a u kršćanstvu na opću populaciju.

Također, Židovi i kršćani dijele linearni koncept vremena: dok Židovi iščekuju mesijanski dolazak, kršćani očekuju mesijanski povratak. I Židovi i kršćani kreću se prema toj točki, paralelno ali razdvojeno, nastojeći poboljšati svijet. Nasuprot njima, hinduisti smatraju da se svijet ne može poboljšati. Čak i ako se nakratko popravi, opet će se vratiti loše razdoblje. Dobre i loše yuge nastavit će se izmjenjivati unedogled jer je to zadanost materijalnog svijeta. Materijalni svijet ne može se mijenjati: on je takav kakav je. S druge strane, judeokršćanstvo je dubinski humanističko. Afirmira se čovjek. Čovjek je snažniji od materijalnog svijeta: on je postavljen u svijet da “njime upravlja i podloži ga sebi”. Na taj način, čovjek je nalik na Boga. On je sustvaratelj svijeta, on je taj koji ga može popraviti i donijeti božansko svjetlo u materijalnost (ono

što se u kabali naziva kontaktom između muškog i ženskog svijeta). Čovjek je dužan izgrađivati materijalni svijet, aktivno djelovati, donositi velike odluke i u njima ustrajati. U hinduizmu, čovjek zapravo nema utjecaj na materijalni svijet, koji se izmjenjuje prema unaprijed određenim yugama.

Predavanje prof. Borisa Bosančića

Izvor: Luka Pejić

Pitanje predodređenosti, ili predestiniranja, je jedno drugo. Einstein smatra da je u trenutku Big Banga čitav vremensko-prostorni kontinuum unaprijed predodređen: pozicije svake čestice u svakom trenutku već je bilo zadano – no teorija kaosa smatra da je sve arbitrarno i nepovezano. Antički Židovi (dakle, pobornici linearnog koncepta vremena) oko toga također se ne slažu. Saduceji vjeruju u slobodnu volju, Eseni vjeruju u predestiniranost, a Farizeji ih pomiruju kompromisom. No predeterminiranost nije ovisna o strukturi vremena: čak i ako vrijeme teče linearno, svi događaji su mogli biti predeterminirani. U čemu je onda razlika?

Zašto ili čemu?

Razlika je u smislu. Dok su prethodni filozofi postavljali pitanje “zašto”, Nietzsche je postavio pitanje “čemu”. Ako svi događaju samo kruže i ponavljaju se unedogled kao u hinduističkom konceptu, čemu onda išta raditi? Hinduisti su pobornici meditacije i izolacije, najveći eskapisti među dominantnim religijama. Za hinduiste, život u materijalnom svijetu nema smisla. Čemu išta raditi ako se ništa ne može promijeniti? Čemu poboljšavati svijet ako će se on ionako pogoršati (jer slijedi ide od najbolje yuge prema najgoroj), a zatim će se poboljšati zbog nekih drugih faktora, a ne zbog ljudskog djelovanja? Ako je vrijeme cikličko i sve se stalno ponavlja, onda ničije individualno djelovanje nema smisla: jedini smisao je pobjeći kroz meditaciju. S druge strane, ako je vrijeme linearno i povijest vodi k jednom cilju, onda je svačije djelovanje važno. Svaki pojedinac ima svoj cilj i svoj smisao. Ne postoji osoba koja je suvišna i čije aktivnosti na neki način ne doprinose ka određenom cilju: čak i nasilje postoji samo zato da bi ga se spoznalo, odbacilo, borilo se protiv njega i na koncu pobijedilo. Ako je vrijeme cikličko, onda će se nasilje nastaviti koliko god se mi protiv njega borili: možda ne prema nama, ali prema nekom drugom.

Fizika ili religija?

Nietzsche također koristi zakone fizike u svojoj filozofiji: ako je sveukupna energija u svemiru cijelo vrijeme jed-

naka, onda ona može samo kružiti, ne može se ništa stvoriti niti uništiti. Prema tome, Nietzsche je pomalo individualizirao hinduističku koncepciju i, može se tako reći, prilagodio je judeo-kršćanskom svjetonazoru. Nietzsche piše o individualnom konceptu vječnog povratka. Njegova konačna poruka zapravo je vrlo pozitivna: živi život kao da ćeš ga morati beskonačno puta ponoviti. Nietzsche potiče ljude da se, zapravo, suprotstave zlu i izbore za sebe u svojim životima. Ako će se beskonačno puta ponoviti ovaj život, onda on mora biti najbolji mogući. Ljudi ne bi trebali čekati da učine ono što žele i planiraju: valja slijediti svoje osjećaje i ustrajati u onome što znamo da je ispravno, čak i ako nas većinski "ropski mentalitet" pokušava od tog odgovoriti. Nietzsche smatra da je pozitivno zauzeti se za sebe, odbaciti potlačeni položaj i izgrađivati život kakav svaki pojedinac zaslužuje. Njegov pristup ne naglašava popravljjanje svijeta (kao židovstvo), krivnju i pokajanje (kao kršćanstvo) niti samospoznaju (kao hinduizam). Nietzsche je više klasični moderni čovjek koji smatra da svatko treba aktivno graditi život kakav želi živjeti. Njegova parola nije "živi svaki dan kao da ti je zadnji", nego "živi cijeli život kao da ćeš ga morati beskonačno puta proživjeti".

Nietzsche osuđuje koncept krivnje, asketizma i čak prijezira prema samom sebi. Prema kršćanskom konceptu, potrebe svih ostalih treba staviti ispred svojih vlastitih u pokušaju imitacije Isusa. U židovstvu, čovjek

Diskusija nakon predavanja

Izvor: Luka Pejić

koji je nesretan ne može ispunjavati svoj tikkun olam. Može pokušati, ali njegovi će pokušaji biti obilježeni konfliktom i nezadovoljstvom. Nietzsche tu više prevaguje prema židovskoj strani: kršćanski koncept "žrtvovanja sebe" i "nošenja vlastitog križa" pogrešan je. Riječ je čak o vrsti samoodbacivanja, autoimune bolesti kojom mi napadamo sami sebe, vlastiti život, a taj se toksični utjecaj zatim širi i izvan naše spoznaje, tijela, prema van. Židovstvo smatra da se poštovanjem vlastitih želja i potreba poštuje Boga koji ih je dodijelio. Nietzsche tu ne ulazi duboko u koncept vremena (je li ciklički ili linearan), već se fokusira na život pojedinca, u kojem treba izbjeći ponavljanje istih grešaka i živjeti u skladu sa svojim potrebama, uz svijest da jedino zadovoljan čovjek može kvalitetno ispunjavati tikkun olam.

Još jedan pozitivni aspekt kod Nietzscheovog razmišljanja je besmrtnost. Ako se život cijelo vrijeme ponavlja, znači da smrt ne postoji. Možda se

već nalazimo u mesijanskom dobu? Njegov poznati citat uključuje kontemplaciju o tome je li ponavljanje jednog te istog života u krug kazna ili nagrada. Ako je taj život loš, onda je kazna, a ako je dobar, više je nalik nagradi. Ionako se čovjek ne sjeća da je prethodno već proživio taj život – svaki put jednake ga stvari iznova iznenade. Zbog toga, Nietzscheova je glavna poruka – pokrenuti se, izboriti se za sebe, ostaviti iza sebe negativne utjecaje i aktivno izgrađivati svoj život u sadašnjosti. Sadašnjost je jedino što postoji. Prema Nietzscheu, vrijeme je

to što kruži – a sadašnjost stoji na jednom mjestu. Ona se ne pomiče. Vrijeme je to koje protječe kroz nju. Ako smo svi stalno u sadašnjosti – onda bolje da ju iskoristimo na najbolji mogući način.

Predavanje je bilo odlično prilagođeno profesorima, studentima, ali i pojedincima koji dosad nisu bili upoznati s Nietzscheovom filozofijom. Svatko temi može pristupiti iz vlastitog kuta – a prof. Bosančić zasigurno je uspješno probudio interes za filozofiju kod svakog u publici.

Paula Rem

The Eternal Recurrence of the Same? The Meaning of Time in Judaism, Christianity and Hinduism

On 29.2.2024. a lecture was held by Assoc. Prof. Ph.D. Boris Bosančić under the title “Eternal Recurrence of the Same - Nietzsche’s most scientific or most religious thought?” The topic of the lecture was Nietzsche’s idea of eternal return. Although Nietzsche usually started from Judeo-Christian concepts in his thinking, he developed the idea of eternal recurrence from the Hindu tradition. Only some simplified features of the Hindu understanding of time will be presented here.

Concept of Time in Hinduism

In Hinduism, it is believed that “everything has already been”, that is, time is the circle through which events flow. Time is organized into yugas, i.e. phases with characteristic properties. There are four yugas which alternate constantly like the four seasons. Each cycle lasts over four million years, and the shortest is the kali yuga, lasting about 432,000 years. According to the Hindu calendar, the world is now in the kali-yuga, which began in 3102 BC. n. e., which is characterized by conflicts and wars. The Hindu cycle is characterized by constant degra-

Illustration of the novel
“Thus Spoke Zarathustra” by a software
Source: Boris Bosančić

ation: the first yuga is the most positive and the last the most negative. With the end of the kali yuga, moral values are re-established and a new cycle begins. In Hinduism, it is believed that there is no possibility of changing the course of events that take place in these yugas. With each end of one cycle, a new one begins in which exactly the same events are repeated. The only way to break free from these cycles is through becoming aware of the status of a “spiritual soul” through meditation, leaving the material body and “awakening” in the spiritual world.

Concept of time in Judaism

In contrast to the Hindu cyclical concept of time stands the Judeo-Christian, linear concept. In Judeo-Christianity, it is believed that the universe was created (at a moment that would correspond to the Big Bang), and time runs linearly towards a certain goal. In contrast to Hinduism, which does not consider the material world too important, in Judeo-Christianity the concept of "tikkun olam", repairing the world, is important. The Judeo-Christian concept, which Nietzsche clearly insisted was derived from Judaism (while encountering opposition from Christian contemporaries who wanted to erase the fact that Christianity was founded as one of the Jewish sections in the 1st century AD), holds that time flows linearly in the direction the messianic age, which is characterized by the peaceful coexistence of all peoples in their territories and eternal life.

In Judaism, it is believed that in order to achieve the messianic age, one must work on repairing the world. Each individual can contribute to improving reality by affirming his Jewishness by respecting mitzvahs and living together with other Jews in his environment and by distancing himself from foreign peoples and customs. In Christianity, this concept is more based on suffering. Nietzsche did not make a distinction (and he should have!): Jewish morality is not the same as Christian morality. Although the basic moral principles of Judeo-Christianity are

common to these two religions, there are clear differences. Judaism's priority is to preserve its identity and Jewish mutual solidarity and love, as well as to encourage people to act positively and "repair the world" with their activities - while Christianity is more of an individual religion that aims to redeem the individual's soul. In Christianity, the concept of suffering and ascetic life by imitating Jesus is affirmed, what Nietzsche called "slave mentality", and Judaism is more committed to standing up for oneself and winning what is needed, even if by violent means. Christianity is a pacifist and egalitarian religion, while Judaism is focused on the struggle for justice and strict hierarchy within its own community. The concept of "neighbor" also differs: a Jew's only family is another Jew, and foreigners are distrusted because of their tendency to violate Jewish identity, fulfill mitzvot and natural hierarchy. Therefore, halachically, it is considered that a Jew's neighbor is only a Jew. Christianity is that concept generalized - abandoned the 613 mitzvot due to the tendency to spread Christianity wants to win over as many people as possible - and Judaism wants to preserve those it already has, encourage them to rely on each other and abandon outside influences, returning to the Jewish halachic moral compass, abandoning the dominant Christian discourse. In Christianity, there is a strong concept of "original sin" and guilt. Nietzsche again (wrongly) attributes this concept to Judeo-Christianity,

Lecture by prof. Boris Bosančić

Source: Luka Pejić

where Judaism affirms the necessity of active action, and Christianity is based largely on guilt: people committed original sin, Jesus freed him, and the people killed him as a punishment, for which they are again guilty... and so on. In Judaism, it is not about original sin, but about - a mistake! Eve believed the advertising campaign of the serpent who said, “If you eat from this tree, you will become gods!”, which is not very different from what we all do every day - but it is not our fault! We consume what is available to us at that moment - and when a better choice appears, we switch to a better option. More modern rabbis believe that Eve should have first consumed from the Tree of Life, and then from the Tree of Knowledge of Good and Evil. It is not a sin, but a wrong assessment, which will be corrected in the future. Every mistake can be corrected. That’s why

the linear concept of time is important: we learn from past mistakes, leave them behind and step boldly into the future. The past no longer exists, and the future is being built right now, by our active action in the present, by fighting for the right thing, even when it is difficult - in fact, especially then.

Jewish and Christian Concepts of Morality

These are the fundamental differences between the Jewish (fighting) and Christian (suffering) concepts of morality, since the Jewish concept of the Messiah is a Davidic warrior who fights for what is right, and the Christian concept of the Messiah is Jesus, symbolically depicted in the form of an innocent lamb who sacrifices for the redemption of all. That is why Nietzsche somewhat simplistically dismissed Judeo-Christianity as based on a “slave mentality”. Judaism is certainly not based on a slave mentality. A Jew does not allow anyone to disrespect him! He fights back, makes a drastic move, leaving the bully far behind, in the past to which he no longer returns. The Jew fights for his rights and steps forward - always forward, hurrying tangentially towards the point where the messianic arrival will happen, only with people who will help him fulfill his “tikkun”. Nevertheless, it is undeniable that the basic principles are shared, although in Judaism they refer only to inter-Jewish relations, and in Christianity to the general population.

Also, Jews and Christians share a linear concept of time: while Jews await the coming of the Messiah, Christians expect the Messianic return. Both Jews and Christians are moving toward that point, parallel but separate, striving to improve the world. In contrast, Hindus believe that the world cannot be improved. Even if it improves for a while, the bad period will return again. Good and bad yugas will continue to alternate indefinitely because this is the default of the material world. The material world cannot be changed: it is as it is. On the other hand, Judeo-Christianity is profoundly humanistic. A man asserts himself. Man is stronger than the material world: he was placed in the world to “rule it and subject it to himself”. In this way, man is like God. He is the co-creator of the world, he is the one who can repair it and bring divine light into materiality (what is called in Kabbalah the contact between the masculine and feminine worlds). Man is obliged to build the material world, act actively, make big decisions and persevere in them. In Hinduism, man actually has no influence on the material world, which alternates according to predetermined yugas.

The question of predetermination, or predeterminism, is another. Einstein believes that at the moment of the Big Bang, the entire time-space continuum was predetermined: the position of each particle at each moment was already given - but chaos theory be-

lieves that everything is arbitrary and unrelated. The ancient Jews (thus, supporters of the linear concept of time) also disagree about this. The Sadducees believe in free will, the Essenes believe in predestination, and the Pharisees reconcile them by compromise. But predetermination does not depend on the structure of time: even if time runs linearly, all events could have been predetermined. So what's the difference?

Why or for what?

The difference is in meaning. While previous philosophers asked the question “why”, Nietzsche asked the question “for what”. If all events just circle and repeat themselves endlessly as in the Hindu concept, then why do anything? Hindus are advocates of meditation and isolation, the greatest escapists among the dominant religions. For Hindus, life in the material world has no meaning. Why do anything if nothing can be changed? Why improve the world if it will deteriorate anyway (because the sequence goes from the best yuga to the worst), and then it will improve due to some other factors, not due to human action? If time is cyclical and everything is constantly repeating itself, then no one's individual action has any meaning: the only meaning is to escape through meditation. On the other hand, if time is linear and history leads to one goal, then everyone's actions matter. Each individual has his own goal and meaning. There is no person who is superfluous and whose activities do not somehow contribute

to a certain goal: even violence exists only to be recognized, rejected, fought against and finally defeated. If time is cyclical, then violence will continue no matter how much we fight against it: maybe not towards us, but towards someone else.

Science or Religion?

Nietzsche also uses the laws of physics in his philosophy: if the total energy in the universe is equal all the time, then it can only circulate, nothing can be created or destroyed. Therefore, Nietzsche somewhat individualized the Hindu conception and, one might say, adapted it to the Judeo-Christian worldview. Nietzsche writes about the individual concept of eternal return. His final message is actually very positive: live life as if you will have to do it over and over again. Nietzsche encourages people to actually stand up to evil and fight for themselves in their lives. If this life is to be repeated an infinite number of times, then it must be the best possible. People should not wait to do what they want and plan: it is necessary to follow our feelings and persist in what we know is right, even if the majority “slave mentality” tries to talk us out of it. Nietzsche believes that it is positive to stand up for oneself, reject the oppressed position and build a life that every individual deserves. His approach does not emphasize world-righting (like Judaism), guilt and repentance (like Christianity), or self-realization (like Hinduism).

Nietzsche is more of a classic modern man who believes that everyone should actively build the life they want to live. His motto is not “live every day as if it were your last”, but “live your whole life as if you will have to live it an infinite number of times”.

Nietzsche condemns the Christian concept of guilt, asceticism and even self-loathing. According to the Christian concept, one should put the needs of everyone else before one's own in an attempt to imitate Jesus. In Judaism, a person who is unhappy cannot fulfill his tikkun olam. He can try, but his attempts will be marked by conflict and dissatisfaction. Nietzsche prevails here more towards the Jewish side: the Christian concept of “self-sacrifice” and “carrying one's own cross” is wrong. It is even a kind of self-rejection, an autoimmune disease with which we attack ourselves, our own life, and this toxic influence then spreads beyond our knowledge, our bodies, outwards. Judaism believes that by respecting one's own desires and needs, one is respecting God, who has assigned them. Nietzsche does not go deeply into the concept of time (whether it is cyclical or linear), but focuses on the life of an individual, in which one should avoid repeating the same mistakes and live in accordance with one's needs, with the awareness that only a satisfied person can fulfill tikkun olam with quality.

Another positive aspect of Nietzsche's thinking is immortality. If life repeats

itself all the time, it means that death does not exist. Maybe we are already in the messianic age? His famous quote involves the contemplation of whether repeating one and the same life in a circle is punishment or reward. If that life is bad, then it is a punishment, and if it is good, it is more like a reward. In any case, a person does not remember that she has lived that life before - every time the same things surprise him again and again. Because of this, Nietzsche's main message is to move, fight for yourself, leave behind negative influences and actively build your life in the pres-

ent. The present is the only thing that exists. According to Nietzsche, time is what circulates - and the present stands still. She doesn't move. Time is that cut flows through it. If we are all constantly in the present - then we better use it in the best possible way.

The lecture was perfectly adapted to professors, students, and individuals who were not familiar with Nietzsche's philosophy. Everyone can approach the topic from their own angle - and prof. Bosančić certainly successfully awakened the interest in philosophy in everyone in the audience.

Paula Rem

Potraga za istinom u doba dezinformacija: smisao vizualnih medija od antike do danas

Dezinformacije, misinformacije, lažne vijesti oduvijek su postojale – no pojavom interneta, olakšalo se njihovo širenje. Danas više nije potrebno ni izići van da bi se susrelo s lažnim vijestima: njima smo bombardirani prvenstveno kroz internet. O tome je bilo riječi na dvodnevnoj edukaciji Centra za istraživačko novinarstvo “Oštro” u Ljubljani (26.-27.2.2024.) te predavanju o dezinformacijama u Salonu Akademije za umjetnost i kulturu u Osijeku (1.3.2024.). Ne treba čuditi da su temeljni nositelji lažnih vijesti upravo – fotografije i videi. U ovom tekstu bit će objašnjeno kako se vizualni mediji poigravaju percepcijom pojedinaca te kreiraju lažne stvarnosti – od antike do danas.

Vizualni mediji u židovskoj tradiciji

Drugom zapovijedi Dekaloga zabranjeno je bavljenje slikarstvom i kiparstvom, no kršćanstvo je kroz povijest reinterpretiralo tu zapovijed, čemu možemo zahvaliti širenje vizualnih umjetnosti u doba humanizma i renesanse. Međutim, ostaje činjenica da tekst Druge zapovijedi glasi: “Nećeš stvarati za sebe kip ili sliku ičega

Softverska ilustracija Nietzscheovog koncepta krize judeokršćanskog morala
Izvor: Boris Bosančić

što je gore na nebu, ičega što je dolje na zemlji i ičega što je u vodi ispod zemlje” (Knjiga izlaska 20: 4-5, vlastiti prijevod). Budući da ova zapovijed slijedi nakon Prve zapovijedi, mnogi ju interpretiraju da se odnosi samo na zabranu štovanja slika i kipova; također se može interpretirati kao zabrana vizualnog prikazivanja Boga; no u stvarnosti, ne piše da se ne smije stvarati sliku samo Boga, nego “ičega” na svijetu. Rabin Luciano Moše Prelević objasnio je kako se 2. zapovijed – zabrana slikarstva i kiparstva u židovstvu – odnosi na antičko doba. Biblija

višeput navodi kako je sam čin promatranja neke slike ili kipa dovoljan da bi taj medij ostavio utjecaj na promatrača. Pritom medij postaje idolom, a promatrač postaje žrtvom idolopoklonstva. Na primjer, Mojsije je dao izraditi brončani kip zmije kako bi pomogao Izraelcima, koji su oboljeli nakon ugriza zmije tijekom izlaska iz Egipta, vratiti vjeru u Boga i u izlječenje; vremenom, ova zmija postala je predmetom idolopoklonstva, jer su ljudi svoje izlječenje pripisivali kipu, a ne Bogu. Povijesne činjenice govore da su antičke grupacije Židova, koje su prihvaćale vizualni identitet okolnih naroda, vremenom asimilirale i nestale, a one koje su se pridržavale 2. zapovijedi ostale su aktivne do danas. Što je to u mediju slike ili kipa da izaziva idolopoklonačke sklonosti?

Slikovni mediji i idolopoklonstvo

Slika je simulacija, odnosno imitacija stvarnosti koja tu stvarnost želi zamijeniti. Antički Grci također su svjesni da slike varaju, kao u alegoriji Platonove špilje, gdje jasno piše da slike odvlače pažnju od realne stvarnosti. U današnje doba, ništa nije točnije: u doba deepfakea, postaje nemoguće razlikovati stvarnu fotografiju (koja se dugo vremena smatrala objektivnim medijem) ili stvarni video od lažnog. Baudrillard piše da je osnovna karakteristika simulacije njezino zamjenjivanje (a ne samo dupliciranje!) stvarnosti. Stvarnost koju je simulirao računalni program postaje u umovima

ljudi realnost, time zamjenjujući svijest o stvarnoj realnosti. Ako vjerujemo da je neka montaža stvarna, onda ta ideja o stvarnosti lažne slike dolazi na mjesto u našem umu gdje se trebala nalaziti svijet o pravoj istini. Ako smo uvjereni u istinitost nečega, postajemo i sami sudionicima i širiteljima tih simuliranih stvarnosti. Čak i ako je neka slika neistinita, ona može imati realne posljedice. Ne budimo naivni: u budućnosti se montaže neće koristiti za montiranje Spužvabobovog glasa preko neke pjesme, nego za kreiranje lažnih stvarnosti: financijske i političke prevare, ocrnjavanje ugleda, narušavanje reputacije.

Kakve veze onda ima Druga zapovijed? Tijekom jednog od programa prošlogodišnjeg Mjeseca židovske kulture, rabin Prelević objasnio je kako se zabrana slikarstva i kiparstva odnosila na antiku – a danas se odnosi na medije koji u antici nisu postojali. Ono što je u antici činila vizualna umjetnost, danas čine digitalni mediji. U antici, prisutnost kipa ili slike imala je negativan utjecaj na pojedince, koji su imali tendenciju štovati te vizualne medije kao bogove. U današnjici, to bi bile računalno simulirane stvarnosti koje nas varaju, predstavljajući se istinama. Mi ih štujemo, pokoravamo se njima, dajemo im veliki značaj i veliku moć – ali to ne mijenja činjenicu da su one lažne! Samo zato što nešto izgleda kao stvarnost, ne znači da to i jest. Ovdje *nije* samo riječ o deepfakeu i umjetnoj inteligenciji! *Sve* slike su au-

tomatski montaže – uzimamo jedan fragment koji naizgled ostavlja određen dojam, stavljamo ga u virtualni prostor društvene mreže i postavljamo uz tekst čiji je sadržaj dezinformacija, lažna vijest ili alternativna činjenica, time zamjenjujući stvarnost simulacijom stvarnosti. Slike su isječki jednog trenutka iz prošlosti: u trenutku kad su postavljene na internet, one su već lažne, čak i ako ih nije proizvela umjetna inteligencija. Svjesni smo da ljudi na društvenim mrežama kreiraju lažne slike o vlastitim životima, ne samo prikazujući ih boljima nego što jesu, nego u potpunosti zamjenjujući realnost o totalnom kolapsu slikom o skladu. U trenutku kad je ta slika objavljena, ona postaje zamjena za stvarnost. Tko god nije svjedočio realnoj stvarnosti u tom trenutku, ne zna da prizor ne prikazuje istinu, a čak i onaj tko je bio tamo, možda će se vremenom zavarati sjenvitom iluzijom društvenomrežne fotografije, no to ne mijenja činjenicu da je ona lažna.

Problemi s vizualnim medijima

Problem nastaje kad vizualni mediji nemaju za svrhu ilustrirati, nego simulirati – na taj način, oni uspijevaju zavarati pojedince ili mase. Zbog toga je razmjerno lako koristiti fotografiju uz lažne vijesti. Uzima se “stvarna” fotografija iz 2015. godine i postavlja uz tekst iz 2024. godine, pritom lažno navodeći čitatelja misliti da je riječ o ilustraciji nečeg što se svježe dogodilo. Time se inscenira fiktivni događaj, koji postaje stvaran u umovima reci-

pijenata. Taj fiktivni događaj je simulacija koja želi zamijeniti stvarnost. Nema razlike između onog što rade mali ljudi na društvenim mrežama i propagande: i jedni i drugi koriste prizor iz jednog konteksta (prošlosti) i postavljaju taj prizor u drugi kontekst (fiktionaliziranu sadašnjost), time kreirajući simulaciju (lažnu vijest ili alternativnu činjenicu). Čak i umjetna inteligencija koristi montaže prizora koje dohvaća iz svojih baza podataka: ona ne može proizvesti nešto novo, nego kombinira fragmente prošlosti i postavlja ih u fiktionaliziranu sadašnjost. Ljudi se zavaravaju govoreći o tome da im je popularni softver “nastlikao” nešto: samo se izmontiralo fragmente prizora pronađenih u bazama podataka (često pretrpanim lažnim informacijama), koje su donekle tematski ili sadržajno povezane sa zadanim inputom. Čak i ako se u softver isprogramira kreativnost, i dalje će se samo umnožavati već pronađeni fragmenti prizora, bez “kreiranja” nečeg novog. Umjetna inteligencija možda nije podložna Drugoj zapovijedi (jer su simpatični androidi “humaniji od ljudi” kao što su Data iz Star Treka i Roy iz Blade Runnera ipak proizvodi fikcije), ali podložni su ljudi. Dakako, sve počinje kao šala: montiranje samog sebe u prizore iz filmova... no primjeri iz Biblije i povijesti upozoravaju da vizualni mediji imaju tendenciju odvući pojedinca na idolopoklonstvo. Izrađivanje brončane zmije pomoglo je antičkim Hebrejima da vjeruju u izlječenje i zatim se doista izliječe... a onda su krenuli

štovati kip. Korištenje vizualnih motiva antičke Grčke i Rima u početku je bilo zabavno... a sljedeći korak bila je asimilacija u The Borg. Ako možemo montirati sebe u prizor iz filma, zašto onda ne bismo koristili i neke realnije montaže? I ubrzo smo na terenu simulacije stvarnosti, odnosno idolopoklonstva, štovanja nečeg lažnog.

Temeljni problem koji se pojavljuje je konfuzija. Nakon dvodnevne fact-checking radionice u Ljubljani i predavanja o dezinformacijama na AUKOS, zbunjeniji smo no ikad. Kako znati stvarnu istinu i može li se ona uopće dokučiti? Kod ratne propagande, to je izgubljena bitka. Većina osoba, medija i država vrlo se jasno svrstava na strane, automatski diskreditirajući sve od suprotne strane kao lažne vijesti... itd... bez provjeravanja činjenica. No koliko daleko zečjom rupom nam se da ići, kako znati kad smo došli do prave istine, nultog pacijenta? Što više tražimo, više tog pronalazimo (a ne manje!). Teško je sa sigurnošću ustanoviti prvobitni izvor neke fotografije ili videa (a s montažama bit će sve teže). Što nam je činiti?

Antički rabini brzo bi nas "spalili" odgovorom: tako vam i treba kad tražite istinu na pogrešnim mjestima... istina se nalazi u tekstu... a ne u slici! Istina je Tora – i jedini prihvatljivi vizualni mediji su slova! Hebrejska slova su instrument konstrukcije stvarnosti... slike su samo sjenovite iluzije koje odvlače našu pažnju i simuliraju stvarnosti. Tražiti istinu o fotografiji ili videu je

uzaludno: jer on je sam po sebi lažan; kako je već objašnjeno, priroda vizualnih medija je simulacija stvarnosti. Bez obzira je li prizor kreiran "prirodnim" ili tehnološkim putem, on je uvijek lažan. Stoga se na slike u kontekstu novinarstva i društvenih mreža ne treba previše obazirati niti im davati značaj koji one inherentno nemaju. Kako bismo izbjegli sudjelovanje u kreiranju lažnih stvarnosti, slike možemo promatrati isključivo kao ilustracije koje imaju za cilj uljepšati prostor, a ne informacije. Je li onda factchecking uzaludan?

Rabinska metodologija

Temeljito istraživanje i provjeravanje činjenica, plus logos (korištenje intelekta), jednako je približavanju istini – jer ona postoji, čak i kad je daleko. Rabinska metodologija pronalaska istine je PaRaDeS: pšat-ramez-draš-sod. Pšat – utvrditi činjenice; ramez – proniknuti iza jednostavnog značenja i identificirati "hintove", odnosno naznake nečeg što nije eksplicitno izrečeno (ali je istinito!); draš – kontekstualizirati i komparirati s drugim sličnim slučajevima sinhrono ili dijahrono; sod – analizirati jezik koji se koristi; analiza diskursa radi pronalaska veće (skrivenne) ideje u pozadini teksta. Rabini su ovu metodu koristili prvenstveno pri analizi Tore, ali može se koristiti i za druge procese pronalaska istine, koja je, dakle, uvijek u tekstu. Zaključak je pozitivan: činjenice postoje i može ih se utvrditi, čak i onda kad su skrivene – ali one postoje samo na razini teksta.

Paula Rem

The Search for Truth in the Age of Disinformation: Meaning of Visual Media from Antiquity to the Present

Disinformation, misinformation, and fake news have always existed - but with the advent of the Internet, their spread became easier. Today, it is no longer necessary to go outside to encounter fake news: we are bombarded with it primarily through the Internet. This was discussed at the two-day education of the Center for Investigative Journalism "Oštro" in Ljubljana (February 26-27, 2024) and the lecture

on disinformation at the Salon of the Academy of Arts and Culture in Osijek (March 1, 2024). It should not be surprising that the main carriers of fake news are precisely - photos and videos. This text will explain how visual media play with the perception of individuals and create false realities - from antiquity to today.

Disinformation or illustration? Friedrich Nietzsche petting a horse, made by the software
Source: Boris Bosančić

Visual media in the Jewish tradition

The second commandment of the Decalogue prohibits the practice of painting and sculpting, but throughout history Christianity has reinterpreted this commandment, which we can thank for the spread of visual arts in the era of humanism and the Renaissance. However, the fact remains that the text of the Second Commandment reads: "You shall not make for yourself a graven image or a likeness of anything that is in heaven above, of anything that is on the earth below, or of anything that is in the water under the earth" (Exodus 20: 4-5, own translation). Since this commandment follows the First Commandment, many interpret it to refer only to the prohibition against the worship of images and statues; it can also be interpreted as a ban on the visual representation of God; but in reality, it is not written that one should not create an image of God, but of "anything" in the world. Rabbi Luciano Moše Prelević explained how the 2nd commandment - the prohibition of painting and sculpting in Judaism - refers to ancient times. The Bible states several times that the mere act of observing a picture or statue is enough for that medium to leave an impact on the observer. In doing so, the medium becomes an idol, and the observer becomes a victim of idolatry. For example, Moses had a bronze statue of a snake made to help the Israelites, who were sick after being bitten by a

snake during the exodus from Egypt, restore their faith in God and in healing; Over time, this snake became an object of idolatry, as people attributed their healing to the statue and not to God. Historical facts show that the ancient groups of Jews, who accepted the visual identity of the surrounding peoples, assimilated and disappeared over time, while those who adhered to the 2nd commandment remained active until today. What is it about the medium of a picture or a statue that causes idolatrous tendencies?

Visual media and idolatry

A picture is a simulation, that is, an imitation of reality that wants to replace that reality. The ancient Greeks are also aware that images are deceiving, as in the allegory of Plato's cave, where it is clearly written that images distract from real reality. In today's age, nothing is more accurate: in the age of deepfakes, it becomes impossible to distinguish a real photo (which has long been considered an objective medium) or a real video from a fake one. Baudrillard writes that the basic characteristic of simulation is its replacement (and not just duplication!) of reality. The reality simulated by the computer program becomes reality in people's minds, thereby replacing the awareness of real reality. If we believe that a montage is real, then this idea of the reality of the false image comes to the place in our mind where the world of real truth should have been. If we are convinced of the

truth of something, we ourselves become participants and spreaders of these simulated realities. Even if an image is untrue, it can have real consequences. Let's not be naive: in the future, montages will not be used to montage SpongeBob's voice over a song, but to create false realities: financial and political fraud, tarnishing reputation, damage to reputation.

So what does the Second Commandment have to do with it? During one of the programs of last year's Month of Jewish Culture, Rabbi Prelevic explained that the ban on painting and sculpture was related to antiquity - and today it refers to media that did not exist in antiquity. What visual art did in antiquity, digital media do today. In antiquity, the presence of a statue or image had a negative impact on individuals, who tended to worship these visual media as gods. Today, these would be computer-simulated realities that deceive us, presenting themselves as truths. We worship them, we obey them, we give them great importance and great power - but that does not change the fact that they are false! Just because something looks like reality, doesn't mean it is. This is not just about deep-fake and artificial intelligence! All images are automatically edited - we take one fragment that seems to leave a certain impression, place it in the virtual space of a social network and place it next to text whose content is disinformation, fake news or an alter-

native fact, thereby replacing reality with a simulation of reality. Images are snapshots of a moment in the past: the moment they are uploaded to the Internet, they are already fake, even if they were not produced by artificial intelligence. We are aware that people on social networks create false images of their own lives, not only presenting them as better than they are, but completely replacing the reality of total collapse with an image of harmony. The moment that image is published, it becomes a substitute for reality. Anyone who did not witness the real reality at that moment does not know that the scene does not show the truth, and even the one who was there may eventually be fooled by the shadowy illusion of the social network photo, but that does not change the fact that it is fake.

Problems with visual media

The problem arises when the purpose of visual media is not to illustrate, but to simulate - in this way, they succeed in deceiving individuals or the masses. This makes it relatively easy to use the photo with fake news. It takes a "real" photo from 2015 and places it next to text from 2024, falsely tricking the reader into thinking it's an illustration of something that just happened. In this way, a fictitious event is staged, which becomes real in the minds of the recipients. That fictitious event is a simulation that wants to replace reality. There is no difference between what the little people do on social me-

dia and propaganda: both use a scene from one context (the past) and place that scene in another context (the fictionalized present), thus creating a simulation (fake news or alternative fact). Even artificial intelligence uses montages of scenes that it retrieves from its databases: it cannot produce something new, but combines fragments of the past and places them in a fictionalized present. People are fooled by saying that the popular software “painted” something for them: it just assembled fragments of scenes found in databases (often crowded with false information), which are somewhat thematically or content-related to the given input. Even if creativity is programmed into the software, it will still only reproduce the already found fragments of the scene, without “creating” something new. Artificial intelligence may not be subject to the Second Commandment (because cute “more humane” androids like Star Trek’s Data and Blade Runner’s Roy are products of fiction after all), but humans are. Of course, it all starts as a joke: editing oneself in scenes from movies... but examples from the Bible and history warn that visual media have a tendency to drag the individual into idolatry. Making a bronze serpent helped the ancient Hebrews believe in healing and then actually heal themselves... and then they started worshiping the statue. Using the visual motifs of ancient Greece and Rome was fun at first... and the next step was assimi-

lation into The Borg. If we can edit ourselves into a scene from a movie, then why not use some more realistic edits? And soon we are on the field of simulating reality, that is, idolatry, worshipping something false.

The fundamental problem that emerges is confusion. After a two-day fact-checking workshop in Ljubljana and a lecture on disinformation at AUKOS, we are more confused than ever. How to know the real truth and can it even be grasped? With war propaganda, it’s a lost battle. Most people, media and countries very clearly take sides, automatically discrediting everything from the opposite side as fake news... etc... without fact-checking. But how far down the rabbit hole can we go, how do we know when we have reached the real truth, patient zero? The more we search, the more we find (not less!). It is difficult to establish with certainty the original source of a photo or video (and with montages it will be increasingly difficult). What should we do?

The ancient rabbis would quickly “burn” us with the answer: that’s how you should be when you’re looking for the truth in the wrong places... the truth is in the text... not in the picture! The Torah is true - and the only acceptable visual media are letters! Hebrew letters are an instrument of reality construction... images are just shadowy illusions that distract our attention and simulate reality. Searching for the truth about a photo or vid-

eo is futile: because it is false in itself; as already explained, the nature of visual media is a simulation of reality. Regardless of whether the scene is created by “natural” or technological means, it is always false. Therefore, images in the context of journalism and social networks should not be given too much attention nor should they be given importance that they do not inherently have. In order to avoid participating in the creation of false realities, we can view images solely as illustrations that aim to beautify space, not information. So is fact-checking in vain?

Rabbinic methodology

Thorough research and fact-checking, plus logos (use of the intellect), equals getting closer to the truth - because it exists, even when it is far

away. The rabbinic methodology of finding the truth is PaRaDeS: pshat-ramez-drash-sod. Pšat – establish the facts; ramez –penetrate behind the simple meaning and identify “hints”, i.e. indications of something that is not explicitly stated (but is true!); draš - contextualize and compare with other similar cases synchronously or diachronically; sod – analyze the language used; discourse analysis in order to find a larger (hidden) idea in the background of the text. The rabbis used this method primarily when analyzing the Torah, but it can also be used for other processes of finding the truth, which is, therefore, always in the text. The conclusion is positive: facts exist and can be determined, even when they are hidden - but they exist only at the level of the text.

Aron Albahari

Smisao borbe za vlastitu državu: Svjetska cionistička organizacija u posjetu Beogradu, Sarajevu i Zagrebu 1928. godine

Aron Albahari (*1959., Sarajevo) diplomirao je na Pravnom fakultetu u Sarajevu 1984. godine. Od 1992. živi i radi u Beogradu. Posljednjih dvadesetak godina bavi se istraživanjima i pisanjem sadržaja jevrejske tematike. Na konkursu za radove sa jevrejskom temom, koji već 66 godine organizuje Savez jevrejskih opština (ranije Jugoslavije, a sada Srbije) nagrađena su četiri njegova rada. Jedan broj njegovih radova objavljen je u više jevrejskih časopisa bivše Jugoslavije (u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Podgorici) i Izraela. Jedan rad je objavljen i u sarajevskom Oslobođenju (u nedeljnom dodatku Pogledi – Kratka kronologija Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini – 2013, kao koautor), te dva rada u prvom i devetom broju beogradskog časopisa Alia mundi – magazina za kulturnu raznolikost (Porijeklo melodije narodne pjesme “Kad ja pođoh na Bembašu” – 2017. i “Ko je bio prorok Jona?” – 2019). Autor je sedam knjiga.

U povodu jedne zanimljive i značajne godišnjice, Jevrejska digitalna biblioteka (JDB) postavila je tri teksta koji predstavljaju izvode iz dva broja sarajevskog jevrejskog nedeljnog lista „Jevrejski glas“, objavljena 23. i 30. marta 1928. godine. Naime, u mjesecu martu ove godine navršava se 95 godina od događaja koji su pomenuti i detaljno opisani u tim, ali i drugim novinama. Cionistički vođa i predsjednik Egzekutive Cionističke organizacije gospodin **Nahum Sokolov** u martu 1928. godine posjetio je Beograd, Sarajevo i Zagreb. Bila je to njegova službena posjeta Kraljevini S.H.S, prilikom koje je u Beogradu boravio od 9. marta, u Sarajevu od 14. marta i u Zagrebu od 18. marta. Susreti koje je tom prilikom ostvario govore o značaju koji je ta posjeta izazvala, pre svega među jevrejskim zajednicama pomenutih gradova, ali i njegovim susretima sa

lokalnim gradskim zvaničnicima i posebno državnim, političkim pa i vojnim predstavnicima Kraljevine S.H.S.

U Beogradu, visoki je gost imao susrete sa predstavnicima skoro svih jevrejskih udruženja: Saveza jevrejskih veroispovednih opština, Sefardske jevrejske opštine, Aškenaske jevrejske opštine, Savezom jevrejskih ženskih društava, u sinagogi „Bet Izrael“ sa vrhovnim rabinom gospodinom dr. Isakom Alkalajem, predstavnicima **B'nai B'rith** lože, Oneg Šabata, Crkvene školske jevrejske opštine i mnogih drugih organizacija. Tokom posjete, gospodin Sokolov je obišao i Spomenik neznanom junaku na Avali, a potom ga je primio i Ministar spoljnih poslova Kraljevine S.H.S. gospodin Šumenković (prilikom koje je ministar dao posebnu izjavu), predsednik Vlade gospodin Vukičević, engleski

Fotografija iz tadašnjih novina

Izvor: Jevrejska digitalna biblioteka

poslanik gospodin Kenard, poljski poslanik. Na kraju, gospodina je Sokolova u audijenciju primio i Njegovo Veličanstvo Kralj Aleksandar. Tom prilikom, kralj je visokom gostu poklonio svoju sliku sa portretom. Po odlasku iz Beograda, na putu za Sarajevo, visokog gosta su na prolaznim stanicama u Bosanskom Brodu, Zenici i Visokom sačekivali predsednici i članovi tamošnjih jevrejskih opština.

U Sarajevu, gospodin Sokolov je imao izuzetno bogat i raznovrstan program. Tom prilikom je održao veliki govor na mitingu u Narodnom pozorištu, posjetio je Sefardsku opštinu, Aškenasku opštinu, gradilište novog Velikog sefardskog hrama (Templa,

o.a.), prisustvovao je pozdravnoj večeri u Jevrejskom klubu, molitvama u sefardskom i aškenaskom hramu, osnivačkom mitingu sarajevske podružnice WIZO (Ženske svjetske internacionalne cionističke organizacije). Pored jevrejskih institucija i pojedinaca u Sarajevu, gospodin Sokolov imao je susrete i posjete kod velikog župana gospodina M. Nikolića, kod gradskog komesara gospodina Bičakčića, direktora (Zemaljskog, o.a.) muzeja gospodina Skarića, bio je na prijemu kod engleskog konzula gospodina Greighama, i to u društvu sa komandantom armije gospodinom Smiljanićem, te generalima gospodom Jovanovićem i Stojšićem.

O poseti gospodina Sokolova Sarajevu i posebno o skupu u Narodnom Pozorištu, pored jevrejske štampe izvestila su i oba sarajevska dnevnika: „Jugoslavenski list“ i „Večernja pošta“.

I u Zagrebu je visoki gost imao brojne susrete i prijeme. Sastao se sa predsjednikom i članovima Radnog odbora Saveza cionista Jugoslavije te predsjednikom i članovima Zagrebačke bogoštovne općine. U zagrebačkoj sinagogi Nahum Sokolov susreo se sa zagrebačkim **nadrabinom, gospodinom dr. Gavrom Schwartzom** i predstavnicima **B'nai B'rith** lože. Također je posjetio Dom za stare „Lavoslav Schwartz“ i školu za djecu Gan-ajeladim, dok je gospođica Sokolov posjetila zagrebačku podružnicu WIZO (zagrebačke Ženske cionističke organizacije). Finalni susret i miting održan je u „Makabijevom Domu“, gdje je gospodina Sokolov govorio o aktuelnom stanju cionističkog pokreta.

Pored susreta sa predstavnicima jevrejskih organizacija, gost je u hotelu „Esplanada“ imao dvosatni razgovor i intervju sa zagrebačkim novinarima,

a potom banket u „Gradskom podrumu“ sa 300 zvanica. U srijedu, 21. marta, gosti su vozom sa zagrebačkog kolodvora otputovali za Minhen.

Tekstovi sa detaljnim opisom ovih posjeta mogu se pogledati na linkovima JDB:

Za posjetu Beogradu na linku:

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/2702>

Za posjetu Sarajevu na linku:

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/2703>

Za posjetu Zagrebu na linku:

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/2704>

Pomenimo i da su tekstovi sarajevskih jevrejskih novina „Jevrejski glas“, za sve ove tri posjete posebno, pod naslovima „Nahum Sokolov u Beogradu“, „Nahum Sokolov u Sarajevu“ i „Nahum Sokolov u Zagrebu“ postavljeni kao zbirni tekstovi i na sajtu „Digitalni arhiv INFOBIRO BETA – Media centar Sarajevo“.

Aron Albahari

Meaning of Struggle for an Own State: The World Zionist Organization visiting Belgrade, Sarajevo and Zagreb in 1928

Aron Albahari (*1959, Sarajevo) graduated from the Faculty of Law in Sarajevo in 1984. He lives and works in Belgrade since 1992. For the last twenty years, he has been researching and writing content on Jewish topics. At the competition for works with a Jewish theme, which has been organized for 66 years by the Association of Jewish Communities (formerly of Yugoslavia, now of Serbia), four of his works were awarded. A number of his works were published in several Jewish magazines of the former Yugoslavia (in Sarajevo, Belgrade, Zagreb, Podgorica) and Israel. One article was also published in Sarajevo's *Oslobodenje* (in the weekly supplement *Pogledi - Short Chronology of the Jewish Community in Bosnia and Herzegovina* - 2013, as a co-author), and two articles in the first and ninth issues of the Belgrade magazine *Alia mundi - the magazine for cultural diversity* (The origin of the melody of the folk song "When I went to Bembaša" - 2017 and "Who was the prophet Jonah?" - 2019). He is the author of seven books.

On the occasion of an interesting and significant anniversary, the Jewish Digital Library (JDB) has posted three texts that represent excerpts from two issues of the Sarajevo Jewish weekly newspaper "Jevrejski Glas", published on March 23 and 30, 1928. Namely, in the month of March this year, 95 years have passed since the events that were mentioned and described in detail in that and other newspapers. The Zionist leader and president of the Executive Zionist Organization, Mr. **Nahum Sokolov**, in March 1928 visited Belgrade, Sarajevo and Zagreb. It was his official visit to the Kingdom of Slovenia, Croatia and Serbia, during which he stayed in Belgrade from March 9, in Sarajevo from March 14 and in Zagreb from March 18. The meetings he had on that occasion speak of the significance that

this visit caused, primarily among the Jewish communities of the mentioned cities, but also his meetings with local city officials and especially state, political and even military representatives of the Kingdom of Slovenia, Croatia and Serbia.

In Belgrade, the high-ranking guest had meetings with representatives of almost all Jewish associations: the Union of Jewish Religious Municipalities, the Sephardic Jewish Community, the Ashkenazi Jewish Community, the Union of Jewish Women's Societies, in the synagogue "Bet Israel" with Chief Rabbi Dr. Isak Alkalaj, representatives of **B'nai B'rith Lodge**, Oneg Shabbat, Church School Jewish Community and many other organizations. During the visit, Mr. Sokolov

Nahum Sokolov u Zagrebu

U nedjelju, 18. marta ov. g. u jutro, brzim vlakom iz Bos. Broda stigao je predsjednik Egzekutive Svjetske Cijonističke Organizacije, uz pratnju svog sekretara gdje dr. Sokolov, iz Sarajeva u Zagreb. Na željezničkoj stanici dočekalo je uzvišenog gosta veliko mnoštvo zagrebačkog jevrejskog i nejevrejskog građanstva koje je željno iščekivalo dolazak cijonističkog prvaka i jevrejskog nacionalnog vođe. Među prisutnicima isticali su se izaslanici svih jevrejskih društava i ustanova i mnogobrojna omladina. Od voza do čekaonice priredila je oduševljena omladina gostima špalir.

U čekaonici, koja je bila dupkom puna, pozdravio je g. Sokolova, predsjednik Radnog Odbora Saveza Cijonista Jugoslavije g. dr. Aleksandar Licht jednim biranim govorom, u kojem je, među ostalim, rekao i ovo:

— Sa predsjednikom Weizmannom Vi ste nastupili gordo nasljedstvo Herzla u času historijskog raskršća. To je nasljedstvo veliko i sjajno po svojoj moralnoj i idejnoj snazi, ali siromašno po sredstvima, kojima drugi narodi mogu da raspolazu. Državnici naroda, ali ne države, Vi ste u nepokolebivoj vjeri u pomoć naroda, od moćnika svijeta zahlijevali historijsku odmazdu, za tlačenje od dvije tisuće godina. Pobjedili ste, kao što nijedan vojskovođa, nijedan državnik nije pobjedio: čistih, neokaljanih ruku, koje su poput oružja uzdizale svetliju neprolaznih ideala prastaroga kulturnoga naroda.

G. dra Lichta, g. nadrabina, predsjednika Opštine i ostale prisutnike pozdravio je g. Sokolov jednim kratkim i toplim govorom. On je, među ostalim, rekao:

— Pozdravljam Vas onom riječju, koja se u Palestini posvuda ori i kojom svaki od naših razgovora i govora počinje: *Salom!* To znači više nego pozdrav, to je *simbol*, to je i harmonija, duševno zdravlje, šalom trebamo, šalom donosimo. Donosim Vam pozdrave Cijonističke Egzekutive, a mislim, da imadem pravo da Vam donesem pozdrave i blagoslov od onog mjesta, odakle dolazi taj pozdrav: iz Jerusolima. S tim pozdravom, braćo, započnimo sada naš rad.

Na to je Lea Spiegler pozdravila goste na francuskom jeziku i g. Sokolovu predala buket cvijeta.

Istoga dana, u 5 sati, popodne, g. Sokolov je imao sastanak sa izaslanicima zagrebačkih bogoštovnih opština i zagrebačkih jevrejskih društava i usta-

nova u hotelu «Esplanade». Ovaj je prijateljski sastanak otvorio predsjednik jevrejske bogoštovne opštine g. Dr. Hugo Kohn u ime bogoštovne opštine i svih ostalih zagrebačkih jevrejskih institucija. Pošto mu je zaželio dobrodošlicu, g. dr. Kohn je izjavio g. Sokolovu da je veliki pokret jevrejskog genija zahvatio i Jevreje Zagreba i da će oni uvijek saradivati u njemu.

Iza g. dra Kohna uzео je riječ uvaženi g. Sokolov, koji se, najprije, zahvalio g. dru Kohnu na toplim riječima, a poslije izrazio svoje veselje što vidi na okupu izaslanike jednog tako velikog broja društava. To je dobar znak, znak života. Zagrebački Jevreji su se zauzeli da za svaku potrebu osnuju društvo koje će da toj potrebi udovolji. Ali sva ta udruženja, koliko se god ona diferencirala u svojim ciljevima, imaju da se približe i zajednički rade kuda se radi o nacionalnoj stvari. U svom govoru, pohvalio je zagrebačku jevrejsku opštinu, i tom se prilikom dotakao pitanja jevrejskih opština u Palestini.

Iza sastanka korporacija u hotelu «Esplanade», nastavio je g. Sokolov svoj rad u Zagrebu jednim interesantnim govorom u hramu koji je bio dupkom pun. Tu smo vidjeli i jedan veliki broj uglednih nejevrejskih građana.

Uzvišene goste je predstavio prisutnicima zagrebački nadrabina g. dr. Gavro Schwarz. Najprije je on ukazao na njegov požrtvovan rad u mladosti, koji je Sokolov razvio u «Haceliri», a poslije se zadržao kod prikaza njegove gigantske djelatnosti na širenju cijonističke ideje među Nejevrejima. Na to se g. dr. Schwarz pita:

Ko je više zvan, ko je podesniji od njega, koji preko decenija stoji u sredini, na vrhu cijonističkog pokreta, da jevrejstvo tu i tamo obavijesti, informira o današnjem položaju, o onom što je već postignuto, o onom što valja postići; kako, kojim načinom i kojim sredstvima! Zato obilazi velike općine, zato je došao i u našu sredinu, što nam služi na čast, kako bi i zagrebačko jevrejstvo u istorijskom zadatku današnjeg jevrejstva imalo odličnog udjela.

Iza nadrabina g. dra Schwarza, g. Sokolov je održao svoj veliki govor.

— Potrebna je pomoć Izraelu — ježuat jisrael. A kakva je to pomoć? A što je to Israel? Jisrael nije jedan Jevrejin, jedan čovjek, već je to jevrejska zajednica, cjelokupno Jevrejsvo. Danas je to Jevrejsvo u jednom škrpicu, u jednoj nuždi, koja je u «duhu», u

also visited the Monument to the Unknown Hero in Avala, and then he was received by the Minister of Foreign Affairs of the Kingdom of S.H.S. Mr. Šumenković (during which the minister made a special statement), the Prime Minister Mr. Vukičević, the English representative Mr. Kenard, the Polish representative. Finally, Mr. Sokolov was received by His Majesty King Alexander. On that occasion, the king presented the high-ranking guest with a portrait of himself. After leaving Belgrade, on the way to Sarajevo, the distinguished guest was awaited at the transit stations in Bosanski Brod, Zenica and Visoko by the presidents and members of the Jewish communities there.

In Sarajevo, Mr. Sokolov had an extremely rich and varied program. On that occasion, he gave a great speech at a rally in the National Theater, visited the Sephardic Community, the Ashkenazi Community, the construction site of the new Great Sephardic Temple (Templa, o.a.), attended the welcome dinner at the Jewish Club, prayers in the Sephardic and Ashkenazi Temples, the founding meeting of the Sarajevo branch WIZO (Women's World International Zionist Organization). In addition to Jewish institutions and individuals in Sarajevo, Mr. Sokolov had meetings and visits with the grand prefect Mr. M. Nikolić, with the city commissioner Mr. Bičakčić, the director of the (Zemaljskog, o.a.) museum Mr. Skarić, he was at a reception with the English

consul Mr. Greigham, and that in the company of the army commander, Mr. Smiljanić, and generals Mr. Jovanović and Stojšić.

The visit of Mr. Sokolov to Sarajevo and especially the meeting at the National Theater was reported by both Sarajevo dailies, "Jugoslavenski list" and "Večernja pošta", in addition to the Jewish press.

In Zagreb, too, the high-ranking guest had numerous meetings and receptions. He met with the president and members of the Working Committee of the Union of Zionists of Yugoslavia and the president and members of the Jewish Community Zagreb. In the Zagreb synagogue, Nahum Sokolov met with the Zagreb **Chief Rabbi, Dr. Gavro Schwartz**, and representatives of the **B'nai B'rith lodge**. He also visited the "Lavoslav Schwartz" Home for the elderly and the Gan-ajeladim children's school, while Miss Sokolov visited the Zagreb branch of WIZO (Zagreb Women's Zionist Organization). The final meeting and rally was held in the "Maccabi House", where Mr. Sokolov spoke about the current state of the Zionist movement.

In addition to meeting with representatives of Jewish organizations, the guest had a two-hour conversation and interview with Zagreb journalists at the "Esplanada" hotel, and then a banquet in the "City Cellar" with 300 guests. On Wednesday, March 21, the guests traveled to Munich by train from the Zagreb station.

Texts with a detailed description of these visits can be viewed at the JDB links:

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/2702>

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/2703>

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/2704>

Let's also mention that the texts of the Sarajevo Jewish newspaper "Jevrejski glas", for all these three visits in particular, under the titles "Nahum Sokolov in Belgrade", "Nahum Sokolov in Sarajevo" and "Nahum Sokolov in Zagreb" were posted as collected texts on the website "Digital archive INFOBIRO BETA – Media center Sarajevo".

Zvezdana Penava Brekalo

Prikaz knjige: Naida–Michal Brandl, *Oduzimanje židovske imovine u Hrvatskoj: Zagreb kao studija slučaja, Zagreb 2022.*

Doc. dr. sc. Zvezdana Penava Brekalo diplomirala je 1990. godine na Pedagoškom fakultetu u Osijeku stekavši zvanje profesorice engleskog i njemačkog jezika i književnosti. Od 1990. godine do 1995. godine živi i radi u Beču, gdje za vrijeme Domovinskoga rata radi na projektu prihvata djece izbjeglica u škole Grada Beča. Od 1995. do 1998. boravi i radi u Torontu te se potom vraća u Hrvatsku i predaje engleski i njemački jezik na II. gimnaziji u Osijeku. 2008. godine dobiva stipendiju za edukaciju o Holokaustu u institutu Yad Vashem u Jeruzalemu i sudjeluje na Međunarodnoj konferenciji Teaching the Shoah: Fighting Racism and Prejudice. Iste godine završava znanstveni magisterij na Ekonomskom fakultetu u Osijeku a 2012. doktorira na Sveučilištu u Puli, na interdisciplinarnoj temi iz znanstvenog polja ekonomije i pedagogije. Danas je sveučilišna nastavnica na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti i predaje interdisciplinarnu kolegiju a fokus znanstvenog istraživanja obuhvaća osobni marketing, marketing u obrazovanju, poslovne i javne financije, interkulturalizam i toleranciju. Autorica je niza članaka i dviju knjiga, te recenzentica znanstvenih članaka i urednica nekoliko knjiga i zbornika radova.

Leykam international d.o.o. iz Zagreba nakladnik je osobito vrijedne knjige napisane dvojezično i naslovljene *Oduzimanje židovske imovine u Hrvatskoj: Zagreb kao studija slučaja / Appropriation Of Jewish Property in Croatia: Zagreb As a Case Study* koju je napisala Naida–Michal Brandl, izvanredna profesorica na Sveučilištu u Zagrebu i predstojnica Katedre za judaistiku. Riječ je o kapitalnom djelu kakvo do sada nije objavljeno ne samo u Republici Hrvatskoj nego i u susjednim državama bivše SFRJ. Kako je na samom početku ovoga djela navedeno *istraživanje prezentirano u ovoj knjizi autorica je provela u svojstvu vanjskog izdavačkog savjetnika World Jewish Restitution Organization – WJRO (Svjetske židovske organizacije restituciju) tijekom 2017. i 2018. godine.*

Naslovnica knjige

Izvor: Zvezdana Penava Brekalo

Knjiga je podijeljena na nekoliko glavnih dijelova, koje je autorica naslo-

Promocija u knjižari Nova:
sudionici Borislav Ristić, Naida-Michal Brandl, Marijana Kardum Andrea Feldman

Izvor: Knjižara Nova

vila: UVOD (17 – 20 str.), POVIJESNI KONTEKST (21 – 37 str.), POSEBNE POTEŠKOĆE S KOJIMA SU SE SUOČILI HRVATSKI ŽIDOVU U PORAČU (39 – 45 str.), DEMOGRAFIJA ŽIDOVA U HRVATSKOJ (47 – 50 str.), UVOD U PITANJE DEFINICIJE ŽIDOVSKO IMOVINE (51 – 56 str.), VRSTE IMOVINE I PRAVNI KONTEKST (57 – 77 str.), STUDIJA SLUČAJA (79 – 91 str.), POKRETNINE – UVOD (93 – 125 str.), FOTOGRAFIJE DIJELA ŽIDOVSKO IMOVINE KOJA JE ODUZETA U NDH-U I U PORAČU (127 – 172 str.). Posljednji obimni dio naslovljen PRINOSNICI VJERSKOG POREZA ŽIDOVSKO VJEROISPOVIJEDNE OPĆINE U ZAGREBU ZA 1937. GODINU (173 – 306 str.) je poimenični tablični prikaz, tj. popis

abecednim redom, zagrebačkih Židova podložnih određenom poreznom razrezu za razdoblje 1936. i 1937. godine iz kojega se nižu 3.524 Zagrepčana / Zagrepčanki pripadnika navedene bogoštovne općine. Svaki navedeni dio ima jedno ili više poglavlja. Nakon navedenog sadržaja knjige slijedi prijevod istoga teksta na engleski jezik (309 – 640 str.). Na samom kraju su dijelovi naslovljeni ZAKONODAVSTVO KOJE SE ODNOSI NA ŽIDOVSKU IMOVINU U RAZDOBLJU NDH-A I NEPOSREDNOM PORAČU (641 – 645 str.), KARTE I ILUSTRACIJE (647 – 655 str.) te BIBLIOGRAFIJA (657 – 672 str.).

Iz opsežnog sadržaja može se spoznati da je knjiga nastala višegodišnjim sustavnim istraživanjem i izučava-

njem povijesti Židova u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na grad Zagreb s najvećim brojem Židova u poratnom vremenu. Pri tome je autorica koristeći obimno arhivsko gradivo iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, Jevrejskog historijskog muzeja i Arhiva Jugoslavije u Beogradu te relevantne literature KROZ STUDIJE SLUČAJA (Zagreb) povijesno obradila i istaknula Razdoblje Šoa: Povijesni pregled, Neposredno poraće, Nekretnine: analiza, Spisi Ponove, Takozvani N-spisi i narodni odbori grada Zagreba te Pokretnine kroz popis privatnih zbirke 10 imućnih zagrebačkih židovskih obitelji (zbirke Ivana Aleksander, Aleksander – Mirnik, Ognjeslav Aranicky, Andrija i Štefica Daič, Jelka Eisner, Jelka Fischer, Hugo Holzmann, Blanka Kolmar), Greta Lustig, Pavao Vuk–Pavlović).

Knjiga daje čitatelju poputninu da se suoči s golemim životnim i ekonomskim problemom oduzimanja židovske imovine te nemogućnosti povrata u poslijeratnom i inom razdoblju. Pri tome u problematiku podržavljenja te imovine autorica ove knjige čitatelje jasno uvodi. Susret s onodobnom svakodnevicom Židova u ovoj knjizi zahtijeva kretanje koje nije jednostavno – moraju se proći mnoga skretanja, valja se kadikad vraćati prethodnim razdobljima, probijati se prema *skrivenom* u značenju, a sve to nije ni lako ni jednostavno. Autorica čitatelja vodi – to je utisak dok se knjiga čita – kroz ovo obilno štivo tako da se on kroz njega kreće po načelu ne prosu-

đivanja prije nego što se shvati, te da ne postavlja pitanje prije nego što je posve siguran da zaista to što pita jest pitanje o biti stvari, ali i da ne smetne s uma kako će trebati prosuđivati o onome što knjiga sadrži. Uostalom još je Henri Lefbvre, taj poznati francuski intelektualac, filozof i sociolog, u svojoj *Kritici svakidašnjeg života* podsjetio da *i čak prije ili poslije epskog momenta odluke i čina, treba suditi neprestano i uvijek. To je jedini čvrsti stav, jedini trajni zahtjev usred promjena, to je osovina života.* Takav pristup čitanju ovog djela, tj. cijelo ovo djelo Nadie–Michal Brandl, izvlači tu bolnu tematiku Židova iz užih okvira zbivanja i s obzirom na širinu u promatranom razdoblju uopće stavlja ju, bezuvjetno, u mnogo širi kontekst.

Promocija u knjižari Nova

Izvor: Knjižara Nova

Stoga je bitno naglasiti da je ova knjiga neophodna svakom hrvatskom povjesničaru. Istodobno je i temelj svima koji se bave ekonomijom / gospodarstvom, jer bez uvida u to za Židove teško povijesno razdoblje se ne može razumjeti tekući tijek do danas još uvijek neriješenog problema. Time je ovo djelo iskorak u analizi navedenih povijesnih kretanja. Obradom navedene teme ova knjiga zauzima istaknuto mjesto u hrvatskoj historiografiji po širokom obuhvatu i mjerodavnom pronicanju u dubinu gotovo zanemarene i zaboravljene ratne i poratne stvarnosti onodobnih Židova.

Knjiga je svojim sažetim i sveobuhvatnim prikazom teme te interpretacijom i kritičkim propitivanjem dobila

svoj temeljni smisao. Ovim iznimno vrijednim znanstvenim djelom popunjena je dosadašnja praznina u hrvatskoj povijesnoj, ali i ekonomskoj literaturi. Knjiga je rezultat spoja tradicionalnog i modernog pristupa obradi ove zahtjevne i kompleksne problematike. Kao znanstvena monografija svojim jednostavnim stilom pisanja i pristupom prihvatljivo je štivo široj čitalačkoj publici. Nije pisana kao udžbenik, a ipak se može primjenjivati u nastavi i u predmetima iz povijesti. Držim da će ova knjiga kao sinteza ekonomske židovske problematike izazvati i potaći nastavak istraživanja i otvoriti raspravu o nekim novim pogledima.

Zvezdana Penava Brekalo

Book Review: Naida-Michal Brandl, *Appropriation Of Jewish Property in Croatia: Zagreb As a Case Study, Zagreb 2022.*

Asst. Ph.D. Zvezdana Penava Brekalo graduated from the Faculty of Education in Osijek in 1990 as professor of English and German language and literature. From 1990 to 1995, she lived and worked in Vienna, where during the Croatian War of independence she worked on the project of accepting refugee children into the schools of the City of Vienna. From 1995 to 1998, she lived and worked in Toronto and then returned to Croatia to teach English and German at II. gymnasium in Osijek. In 2008, she received a scholarship for Holocaust education at the Yad Vashem Institute in Jerusalem and participated in the International Conference Teaching the Shoah: Fighting Racism and Prejudice. In the same year, she completed master's degree at the Faculty of Economics in Osijek, and in 2012 she obtained doctorate at the University of Pula, on an interdisciplinary topic from the scientific field of economics and pedagogy. Today, she is a university teacher at the Faculty of Educational Sciences and teaches interdisciplinary courses, and the focus of scientific research includes personal marketing, marketing in education, business and public finance, interculturalism and tolerance. She is the author of a number of articles and two books, as well as a reviewer of scientific articles and editor of several books and anthologies.

Leykam international d.o.o. from Zagreb is the publisher of a particularly valuable bilingual book entitled *Appropriation Of Jewish Property in Croatia: Zagreb As a Case Study* written by Naida-Michal Brandl, associate professor at the University of Zagreb and head of the Department of Jewish Studies. It is a capital work that has not been published until now, not only in the Republic of Croatia, but also in the neighboring countries of the former SFRY. As stated at the very beginning of this work, the research presented in this book was carried out by the author as an external publishing consultant for the World Jewish Restitution Organization - WJRO (World Jewish Restitution Organization) during 2017 and 2018.

Presentation in Knjižara Nova: Borislav Ristić, Naida-Michal Brandl, Marijana Kardum Andrea Feldman

Source: Knjižara Nova

The book is divided into several main parts, which the author titled: INTRODUCTION (pp. 17-20), HISTORICAL CONTEXT (pp. 21-37), SPECIAL DIFFICULTIES FACED BY THE CROATIAN JEWS IN PORAĆ (pp. 39-45) , DEMOGRAPHY OF JEWS IN CROATIA (pp. 47 – 50), INTRODUCTION TO THE DEFINITION OF JEWISH PROPERTY (pp. 51 – 56), TYPES OF PROPERTY AND LEGAL CONTEXT (pp. 57 – 77), CASE STUDY (pp. 79 – 91), MOVEABLE PROPERTY – INTRODUCTION (93 – 125 p.), PHOTOGRAPHS OF PART OF THE JEWISH PROPERTY THAT WAS SEIZED IN NDH AND PORAC (127 – 172 p.). The last voluminous part, entitled RELIGIOUS TAX RECIPIENTS OF THE JEWISH MUNICIPALITY IN ZAGREB FOR THE YEAR 1937 (173 – 306 pp.) is a tabular representation by name, i.e. a list in alphabetical order, of Zagreb Jews subject to a certain tax bracket for the period 1936 and 1937, from which there are 3,524 men and women from Zagreb, members of the mentioned religious municipality. Each part listed has one or more chapters. After the mentioned content of the book, the translation of the same text into English follows (pages 309-640). At the very end, there are sections titled LEGISLATION RELATING TO JEWISH PROPERTY IN THE PERIOD OF THE NDH AND THE IMMEDIATE AFTERNOON (pp. 641 – 645), MAPS AND ILLUSTRATIONS (pp. 647 – 655) and BIBLIOGRAPHY (pp. 657 – 672).

From the extensive content, it can be seen that the book was created after

many years of systematic research and study of the history of Jews in Croatia, with special reference to the city of Zagreb with the largest number of Jews in the post-war period. In doing so, the author, using extensive archival material from the Croatian State Archives in Zagreb, the Jewish Historical Museum and the Archives of Yugoslavia in Belgrade, as well as relevant literature THROUGH CASE STUDIES (Zagreb), historically processed and highlighted the Shoah Period: Historical overview, Immediate report, Real estate: analysis, Writings Ponove, So-called N-scripts and People's Committees of the City of Zagreb and Pokretnine through a list of the private collections of 10 wealthy Zagreb Jewish families (collections of Ivana Aleksander, Aleksander - Mirnik, Ognjeslav Aranicky, Andrija and Štefica Daič, Jelka Eisner, Jelka Fischer, Hugo Holzmann, Blanka Kolmar), Greta Lustig, Pavao Vuk-Pavlović).

The book gives the reader the opportunity to face the enormous life and economic problem of confiscation of Jewish property and the impossibility of returning it in the post-war and other periods. At the same time, the author of this book clearly introduces the readers to the issue of maintaining this property. The encounter with the daily life of the Jews in this book requires a movement that is not easy - one has to go through many turns, one has to sometimes return to previous periods, to make one's way to-

Presentation at the Knjižara Nova

Source: Knjižara Nova

wards the hidden meaning, and all of this is neither easy nor simple. The author guides the reader - this is the impression while reading the book - through this abundant reading so that he moves through it according to the principle of not judging before he understands, and that he does not ask a question before he is completely sure that what he is asking is really a question about the essence of things, but also not to lose sight of how one will have to judge what the book contains. After all, Henri Lefbvre, that famous French intellectual, philosopher and sociologist, reminded us in his *Critique of Everyday Life* that even before or after the epic moment of decision and action, one should judge constantly and always. It is the only firm attitude, the only permanent demand in the midst of changes, it is the

axis of life. Such an approach to reading this work, i.e. the entire work of Naida-Michal Brandl, takes the painful topic of the Jews out of the narrow framework of events and, considering the breadth of the observed period, places it unconditionally in a much wider context.

Therefore, it is important to emphasize that this book is essential for every Croatian historian. At the same time, it is also a foundation for everyone who deals with economics, because without an insight into this difficult historical period for the Jews, one cannot understand the current course of the still unresolved problem. Thus, this work is a step forward in the analysis of the mentioned historical developments. By dealing with the mentioned topic, this book occupies a prominent place in Croatian historiography due to its wide coverage and authoritative insight into the depth of the almost neglected and forgotten war and post-war reality of the Jews of that time.

The book gained its fundamental meaning through its concise and comprehensive presentation of the topic and its interpretation and critical questioning. This extremely valuable scientific work fills the current gap in Croatian historical and economic literature. The book is the result of a combination of traditional and modern approaches to the treatment of this demanding and complex issue. As a scientific monograph, with

its simple writing style and approach, it is acceptable for the wider readership. It is not written as a textbook, but it can still be used in classes and in history subjects. I believe that this

book, as a synthesis of economic Jewish issues, will provoke and stimulate further research and open a discussion on some new perspectives.